

- Серія «Власність, земля, право»
- Серія «Криміналістичне забезпечення»
- Серія «Безпекознавство»

**А.В. КОФАНОВ
О.Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ
О.О. ДАВИДОВА**

**Тел. (067) 573-83-07
Тел./факс: (044) 468-31-21
E-mail: peregin@mail.ru**

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

➔ **А. Кофанов, О. Кобилянський, О. Давидова**
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

- А. Кофанов, О. Кобилянський, О. Давидова
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ
- А. Кофанов, О. Волошин, О. Давидова
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН
- С. Хільченко, А. Кофанов
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ
- А. Кофанов, О. Волошин, О. Давидова
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВОЛОКНИСТОЇ ПРИРОДИ
- А. Кофанов, О. Кобилянський
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАФТОВИХ ПРОДУКТІВ ТА ПАЛИВНО-
МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ
- А. Кофанов, О. Кобилянський, О. Давидова
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ҐРУНТІВ
- А. Кофанов, О. Кобилянський, О. Давидова
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАКОФАРБОВИХ МАТЕРІАЛІВ
- А. Кофанов, О. Кобилянський, О. Давидова
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ ЛЮДИНИ
- А. Кофанов, О. Кобилянський
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ СЛІДІВ ЗАПАХУ ЛЮДИНИ
- А. Кофанов, О. Кобилянський, П. Біленчук
ЗАПАХОВІ СЛІДИ ТА ЇХ ВЛАСТИВОСТІ
- А. Кофанов, О. Кобилянський, П. Біленчук
ЗАСТОСУВАННЯ ОДОРОЛОГІЇ В РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ
- А. Кофанов, О. Кобилянський
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

Підписано до друку 03.04.2011.
Формат 60×84. Папір офсетний.
Тираж 300 прим.

Видавництво «КИЙ»
Адреса: 0436, Київ-136,
вул. М. Василенка, 7, к. 816.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1168 від 24.12.2002 р.

**«НАУКОВА БІБЛІОТЕКА КРИМІНАЛІСТА»
презентує підручники, монографії, навчальні
посібники в таких галузях знань:**

- Серія «Людина, право, суспільство»
- Серія «Економіка, фінанси, право»
- Серія «Безпека людини, суспільства, держави»
- Серія «Національна і міжнародна безпека»
- Серія «Міжнародне співробітництво»
- Серія «Мас-медіа»
- Серія «Криміналістична освіта XXI століття»
- Серія «Криміналістична наука в цивільному, арбітражному та кримінальному процесі»
- Серія «Міжнародна і вітчизняна злочинність»
- Серія «Запобігання, протидія, розслідування злочинів»
- Серія «Автоматизація, комп'ютеризація, інформатизація»
- Серія «Зброезнавство і мисливствознавство»
- Серія «Культура, мистецтво, право»

А.В. КОФАНОВ
О.Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ
О.О. ДАВИДОВА

КРИМІНАЛІСТИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІМЕРІВ,
ГУМ ТА ВИРОБІВ З НИХ

Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О.
Криміналістичні дослідження полімерів, гум та виробів з них. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2010. – 48 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

У методичних рекомендаціях розглянуто криміналістичні (теоретичні та практичні) аспекти досліджень пластмас, гум та виробів з них.

Для студентів, курсантів, аспірантів, викладачів та науковців, працівників-практиків органів правопорядку.

Навчальне видання

Андрій Віталійович КОФАНОВ
Олег Леонідович КОБИЛЯНСЬКИЙ
Олена Орестівна ДАВИДОВА

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

Методичні рекомендації

В авторській редакції

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ
СЛІДЧИХ І КРИМІНАЛІСТІВ
КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ**

А.В. КОФАНОВ
О.Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ
О.О. ДАВИДОВА

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

Методичні рекомендації

Серія заснована у 2000 році А.В. Кофановим

Київ 2011

X 629.4

K 74

Методичні рекомендації підготовлено на кафедрі криміналістичної техніки Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Київського національного університету внутрішніх справ, схвалено та затверджено Вченою радою Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів КНУВС (протокол № 10 від 07.07.2010 року).

Рецензенти:

Біленчук П.Д. – професор кафедри криміналістики, к.ю.н., доцент (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка).

Стояновський В.В. – начальник науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, полковник міліції (ГУ МВС України в м. Києві).

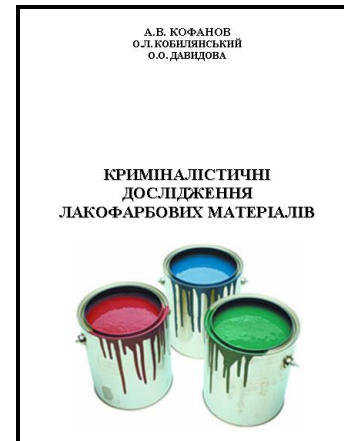
Ісрусалімов І.О. – начальник кафедри досудового розслідування ННПСК, к.ю.н., доцент (Київський національний університет внутрішніх справ).

Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О.

К 74 Загальні засади проведення криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2011. – 48 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

У методичних рекомендаціях розглянуті особливості загальних засад проведення криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів (КДМРВ).

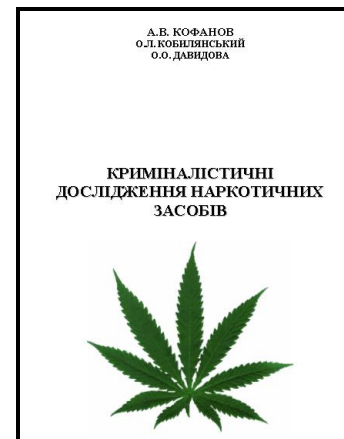
Для студентів, курсантів, аспірантів, викладачів та науковців, працівників-практиків органів правопорядку.

Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О. Криміналістичні дослідження лакофарбових матеріалів. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2010. – 48 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

У методичних рекомендаціях розглянуто загальні засади та методологічні аспекти криміналістичних досліджень лакофарбових матеріалів.

Для студентів, курсантів, аспірантів, викладачів та науковців, працівників-практиків органів правопорядку.

Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О. Криміналістичні дослідження наркотичних засобів. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2010. – 44 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

У методичних рекомендаціях розглянуто особливості криміналістичних досліджень наркотичних засобів рослинного та синтетичного походження.

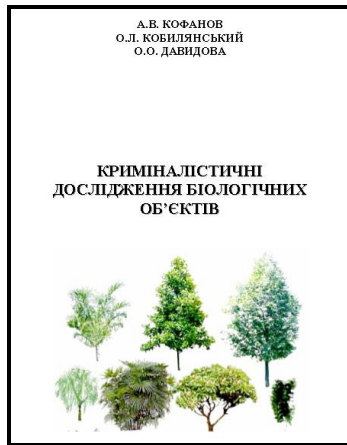
Для студентів, курсантів, аспірантів, викладачів та науковців, працівників-практиків органів правопорядку.

X 629.4

© Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О.

© Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів КНУВС, 2011.

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні положення криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів	5
1.1. Історія, розвиток і наукові основи криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів	5
1.2. Теоретичні проблеми криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів	9
Розділ 2. Загальні положення криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів	15
2.1. Стадії криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів	15
2.2. Участь спеціаліста у слідчих діях та оперативно-розшукових заходах	16
2.3. Предмет та завдання криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів	18
2.4. Етапи криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів	21
2.5. Класифікація об'єктів криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів	22
Розділ 3. Поняття мікрооб'єктів та основні правила роботи з ними	24
3.1. Поняття та класифікація мікрооб'єктів	25
3.2. Значення мікрооб'єктів	25
3.3. Виявлення мікрооб'єктів	27
3.4. Фіксація мікрооб'єктів	28
3.5. Вилучення мікрооб'єктів	29
3.6. Пакування мікрооб'єктів	32
3.7. Можливості криміналістичного дослідження мікрооб'єктів	33
Список використаних та рекомендованих джерел	35

Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О.
Криміналістичне дослідження біологічних об'єктів. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2011. – 48 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

У методичних рекомендаціях розглянуто теорію та практику сучасних можливостей дослідження біологічних об'єктів (судово-ботанічна, судово-зоологічна, судово-мікробіологічна, судово-біологічна експертизи).

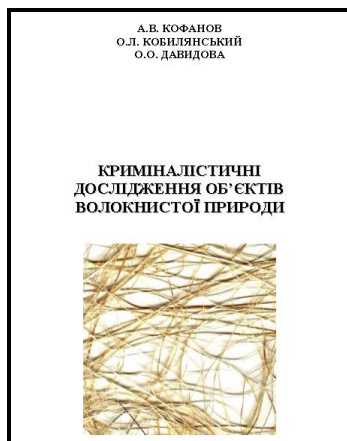
Для студентів, курсантів, аспірантів, викладачів та науковців, працівників-практиків органів правопорядку.

Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О.
Криміналістичне дослідження вибухових речовин. – Методичні рекомендації. – К.: КИЙ, 2011. – 48 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

У методичних рекомендаціях розглянуто теоретичні та практичні аспекти криміналістичних досліджень вибухових речовин, як можливих складових вибухових пристроїв.

Для студентів, курсантів, аспірантів, викладачів та науковців, працівників-практиків органів правопорядку.

Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О.
Криміналістичне дослідження об'єктів волокнистої природи. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2011. – 56 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

У методичних рекомендаціях розглянуто теорію та практику криміналістичних досліджень об'єктів волокнистої природи (текстильних матеріалів, одягу тощо).

Для студентів, курсантів, аспірантів, викладачів та науковців, працівників-практиків органів правопорядку.

ВСТУП

Інтеграція природничих і технічних наук у сферу судочинства сприяє розширенню можливостей судових експертиз, що спричиняє збільшення кола об'єктів дослідження. В процесі розслідування злочинів дедалі більшого значення набувають так звані «субстратні» сліди, де не розмір, форма і рельєф слідоутворюючого об'єкта, а саме його субстанція, що відобразилась у сліді, несе інформацію про фактичні дані та обставини події. Виникнення субстанціонального слідового зв'язку характерно для об'єктів як живої, так і неживої природи. На сьогодні розроблені основні принципи та правила, якими необхідно керуватись при їх вилученні та дослідженні.

Методичні рекомендації відображають сучасні концепції техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо виявлення, фіксації, вилучення, пакування, зберігання і дослідження матеріалів та речовин, ґрунтів, біологічних об'єктів, харчових продуктів. Зроблено акцент на специфіці вилучення мікрооб'єктів в залежності від сили їх контактного зв'язку з об'єктом-носієм, на особливостях відбору відповідних порівняльних і контрольних зразків. Відбір зразків пов'язується з умінням правильно визначати об'єкт ідентифікації та ідентифікуючий об'єкт в кожному конкретному випадку. Значна увага приділена характерним ознакам та властивостям різних за природою і походженням речовин, їх залежності від внутрішніх та зовнішніх чинників, а також правилам безпеки при поводженні з хімічними реактивами, отруйними, сильнодіючими і вибуховими речовинами. Характеристика сучасних можливостей субстанціональних досліджень повинна сприяти не лише визначенню пріоритетних носіїв інформації про конкретну подію злочину, а і дотриманню черговості призначення експертиз, вірному формулюванню відповідних питань.

Методичні рекомендації розроблено на основі навчальної програми спеціального курсу «Криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів», призначеного для підготовки курсантів (слухачів) відомчих вищих навчальних закладів МВС України.

217. Елисеева А.А. Библиографический указатель научных работ сотрудников Харьковского НИИСЭ (1923 – июль 1967). – Харьков, 1967.

218. Ищенко А.В. Ищенко Н.Д., Иерусалимов И.А. Криминалистическое обеспечение борьбы с преступностью (Диссертации криминалистов, защищенные в специализированных ученых советах Украины). – К., 1997.

219. Ищенко А.В., Карпов Н.С. Научное обеспечение практики борьбы с преступностью. Учебное пособие. – К., 1997.

220. Ищенко А.В., Карпов Н.С., Кондратьев Я.Ю. Наукове забезпечення протидії злочинності: Посібник. – К., 2002.

221. Міліція України у 1917-2002 рр. (Історія, організація та діяльність, дотримання законності, підготовка кадрів): Бібліограф. покажчик / Наук. ред. П.П. Михайленко. – К., 2002.

222. Рахлевский В.А., Борисов К.Г. Библиографический справочник диссертаций на соискание ученой степени кандидата и доктора юридических наук / Под ред. В.М. Чиквадзе. – Душанбе, 1965.

223. Советские криминалисты: Библиографический справочник / Сост. Т.В. Аверьянова и Н.Н. Лысов. – Нижний Новгород, 1991.

224. Чеховских О.С., Мозолевская В.Н. Криминалистика и судебная экспертиза: Библиографический указатель за 1978-1982 годы. – Кишинев, 1984.

225. Юзефович В.Г., Ильницкая Н.И. Библиографический указатель научных работ Киевского НИИСЭ. – К., 1973.

(<http://www.expert.com.ua>).

196. Криминалистика и безопасность (<http://www.kriminalist.com/index.htm>).
197. Министерство внутренних дел Украины (<http://www.centrmia.gov.ua>).
198. Национальная безопасность (<http://www.mvd-expo.ru>).
199. Национальная академия внутренних дел Украины (<http://www.naiu.gov.ua>).
200. Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского (<http://www.nbuv.gov.ua>).
201. Право 2002: Законодательство Российской Федерации, Республики Беларусь, словарь терминов и определений, юридическая литература... / Под ред. В. Левоневского (<http://www.pravo2002.by.ru>).
202. Юридическая библиотека (http://www.jur_lib.kharkov.ua).

Бібліографія

203. Бахин В.П., Викторова Е.Н., Ищенко А.В. Библиографический указатель диссертаций по криминалистике. – М., 1989.
204. Бахин В.П., Ищенко А.В. Вопросы криминалистики и судебных экспертиз в диссертационных исследованиях. – К., 1988.
205. Библиографический указатель литературы по вопросам судебной экспертизы за 1970 г. – М., 1971.
206. Библиографический указатель литературы по вопросам судебной экспертизы за 1972 г. – М., 1973.
207. Библиографический указатель литературы по вопросам судебной экспертизы за 1974 г. – М., 1975.
208. Библиографический указатель литературы по вопросам судебной экспертизы за 1975 г. – М., 1976.
209. Библиографический указатель литературы по вопросам судебной экспертизы за 1976 г. – М., 1977.
210. Библиографический указатель литературы по вопросам судебной экспертизы за 1978 г. – М., 1979.
211. Библиографический указатель научных работ сотрудников Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз (1923-май 1973). – К., 1973.
212. Библиографический указатель научных работ сотрудников Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз (1973-1982). – К., 1982.
213. Библиографический указатель научных работ сотрудников Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз и Одесской научно-исследовательской лаборатории судебных экспертиз (1983-1992). – К., 1993.
214. Библиография по судебной экспертизе (1917-1967). – М., 1969. – Вып. 1.
215. Библиография по судебной экспертизе (1917-1967). – М., 1974. – Вып. 2.
216. Бокариус В.Н. Судебная медицина, судебная психиатрия, криминалистика, судебная химия. Библиография за 1951 год / Сост. В.Н. Бокариус. – Л., 1952.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

В системі науки криміналістики традиційно виділяють чотири розділи: теоретичні основи криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика розслідування окремих видів та груп злочинів.

Криміналістична техніка як розділ криміналістики – це система теоретичних положень про механізм взаємодії пов'язаних зі злочином осіб та об'єктів, їх відображення у матеріальній обстановці події, а також принципів розробки і застосування науково-технічних методів і засобів виявлення, фіксації та дослідження матеріальних об'єктів і слідів, які містять інформацію про особу та засоби злочину. *Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів* (КДМРВ) передбачає вивчення сутності і специфіки основних етапів збирання та дослідження матеріальних об'єктів як носіїв інформації про особу, знаряддя злочину, об'єкти матеріальної обстановки та обставини події, отже за своєю сутністю є галуззю криміналістичної техніки.

1.1. Історія, розвиток і наукові основи криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів.

З самого початку розвитку криміналістичної експертизи в ній мали місце різного роду матеріалознавчі дослідження, пов'язані з вивченням складу речовини фізичними, хімічними та іншими методами. Ще в перших криміналістичних підручниках професора І.Н. Якімова (*Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике.* – М., 1925), а також в підручниках видавництва 1935 та 1938 рр. зверталась увага на дослідження пилу, бруду, ниток, мотузок та інших матеріалів, але можливості таких досліджень були досить обмежені. Так, наприклад, ще у 1956 р. Б.Л. Зотов зазначав, що завданням криміналістичної експертизи є встановлення однорідності документів за матеріалами або однаковості шроту за складом. Хоча матеріалознавчі дослідження і проводились в той час у рамках традиційних криміналістичних експертиз (судово-балістичної та технічного дослідження документів), але розроблені при цьому методичні підходи і прийоми роботи мали більш загальне значення і створювали умови для виникнення нових видів криміналістичної експертизи. В той же час поряд із специфічними науковими основами і методиками вивчення матеріалів та речовин окремих видів (волокон, фарб, пластмас тощо) поступово окреслювалися і загальні теоретичні передумови встановлення закономірностей виникнення, існування та зміни їх субстанціональних властивостей. Такі закономірності обумовлюються загальним агрегатним станом об'єктів (наприклад, для рідин характерні загальні закономірності механізму слідоутворення), наявністю у складі матеріалів деяких компонентів єдиної хімічної природи (наприклад, волокна, пластмаси та нафтопродукти можуть містити в собі фарбувальні матеріали), спільністю способів

переробки речовин в матеріал або матеріалу у виріб (наприклад, механічне змішування компонентів чи полімеризація) тощо. На основі таких закономірностей В.С. Митрічевим (1978-1980 рр.) вперше були розроблені загальні положення методики отримання, дослідження та оцінки криміналістично значущої інформації, пов'язаної зі складом та структурою елементів матеріальної обстановки, з метою вирішення судово-експертних завдань.

В результаті систематизації та узагальнення накопиченого емпіричного матеріалу було розроблено спеціальне вчення про закономірності формування криміналістично значущої інформації, пов'язаної зі складом та структурою об'єктів, обумовлених походженням матеріалу, речовини або виробу, умовами їх існування та зміною під впливом факторів розслідуваної події. Це вчення було названо В.С. Митрічевим *криміналістичною субстанціологією*. Окремі її положення так само, як і *криміналістичної морфології* (вчення про закономірності формування морфологічних властивостей об'єктів), конкретизуються відносно матеріалів, речовин та виробів і утворюють наукові основи (теорію) відповідної експертизи, засновником якої вважають В.С. Митрічева. Необхідно зазначити, що взаємозв'язок між особливостями складу речовини або матеріалу об'єкта та його морфологією обумовлюють наявність суміжних зон наукового знання між субстанціологією та морфологією.

Реалізація системно-структурного підходу щодо дослідження морфологічних і субстанціональних властивостей об'єктів *криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів* (КЕМРВ) і забезпечення методологічної цілісності криміналістичного дослідження матеріалів та речовин певних видів обумовлюють уявлення про КЕМРВ як про єдиний *рід криміналістичної експертизи*, в якому після завершення розробок наукових основ та методик формуються окремі його *види* – експертиза волокнистих матеріалів та виробів з них, експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів, експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, експертиза металів, сплавів та виробів з них, експертиза скла, кераміки та виробів з них, експертиза пластмас, гум та виробів з них, експертиза наркотичних речовин. Кількість видів матеріалів, речовин та виробів як носіїв доказової інформації про розслідувану подію, буде постійно розширюватись. Вже зараз деякі вчені зараховують до об'єктів КЕМРВ, окрім перерахованих вище, ґрунти, вибухові речовини, фармацевтичні препарати тощо.

В той же час, серед науковців досі залишається дискусійним питання про те, чи належить експертиза матеріалів, речовин та виробів до класу криміналістичних, чи являє собою окремий клас судових експертиз.

Відомо, що більшість оточуючих предметів залишають на місці події сліди-відображення, які часто містять вичерпну інформацію для ідентифікації цих предметів за особливостями зовнішньої будови, що характерно для так званих «традиційних» криміналістичних експертиз. Але, на жаль, і частіше за все, різні предмети залишають на місці події тільки часточки субстанції, які неможливо використати для ідентифікації об'єкта, що їх залишив, тільки на основі морфологічного дослідження (наприклад, плями лакофарбових та

одорологічної експертизи. – М., 1978.

172. Обнаружение, фиксация и изъятие следов. / Справочник под ред. Е.И. Зуева. – М., 1969.

173. Образцы экспертных заключений. – К., 1986.

174. Осмотр места происшествия. Справочник следователя. – М., 1982.

175. Садченко О.О., Посільський О.О., Давидова О.О. Словник термінів експертизи матеріалів, речовин та виробів. – К., 2005.

176. Словарь основных и специальных терминов криминалистических экспертиз материалов, веществ и изделий. – М., 1987.

177. Справочник по лакокрасочным покрытиям в машиностроении. – М., 1964.

178. Справочник по элементарной химии. – К., 1977.

179. Товарные нефтепродукты, их свойства и применение / Справочник под ред. Н.Г. Пучкова. – М., 1991.

180. Энциклопедия полимеров. Т.1-2. – М., 1972-74.

Енциклопедичні видання на CD-ROM

181. Encyclopædia Britannica 2003. Ultimate Reference Suite CD-ROM. – 4 cd / Encyclopædia Britannica Inc., 2003.

182. Grolier 2002. – 2 cd. / Deluxe Version 15.00. Year 2002 Grolier Multimedia Encyclopedia®, 2002.

183. Большая советская энциклопедия. – Электронное издание на 5 cd.

184. Большой русский биографический словарь // Золотая коллекция. Энциклопедии и словари: Dream Reality Studio, 2000.

185. Большой энциклопедический словарь // Золотая коллекция. Энциклопедии и словари: Dream Reality Studio, 2000.

186. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь // Золотая коллекция. Энциклопедии и словари: Dream Reality Studio, 2000.

187. Законодавство України. Версія 2.5.3. – К.: Комп'ютерна бібліотека «Інфодиск», 2002.

188. Оксфордский карманный словарь // Золотая коллекция. Энциклопедии и словари: Dream Reality Studio, 2000.

189. Юридичний словник // Законодавство України. Версія 2.5.3. – К.: Комп'ютерна бібліотека «Інфодиск», 2002.

Адреси в глобальній комп'ютерній мережі Internet

190. Азбука криміналістики. Наследники Холмса: Неофициальный сайт экспертов-криминалистов УВД Ростовской области (<http://www.expert.aaanet.ru>).

191. Верховна Рада України (<http://www.rada.gov.ua>).

192. Державний комітет статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

193. Кафедра криміналістики Кримського юридичного інституту НУВС (http://www.univ.crimea.ua/rus/k_crim/k_crim.html).

194. Кафедра криміналістичних експертиз навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ України (<http://www.>).

195. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

155. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1991.
156. Варфоломеева Т.В. Организационные, процессуальные и криминалистические проблемы защиты адвокатом прав подозреваемого, обвиняемого, подсудимого // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1994.
157. Гончаренко В.И. Методологические проблемы использования данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1981.
158. Грамович Г.И. Проблемы теории и практики эффективного применения специальных знаний и научно-технических средств в раскрытии и расследовании преступлений // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1989.
159. Ищенко А.В. Методологические и организационные проблемы развития криминалистических научных исследований // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1997.
160. Клименко Н.И. Криминалистические знания: природа, структура, оптимизация использования // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1993.
161. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики. (Познавательная функция логики и психологии в следственной тактике) // Дис...докт. юрид. наук. – Харьков, 1966.
162. Костицкий М.В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1990.
163. Кузьмичев В.С. Следственная деятельность: сущность, принципы, криминалистические приемы и средства осуществления // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1997.
164. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы) // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1974.
165. Салтевский М.В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе. (Методологические и правовые проблемы) // Дис...докт. юрид. наук. – Харьков, 1969.
166. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1970.
167. Соколовский З.М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причины связи явлений (криминалистическое и процессуальное исследование) // Дис...докт. юрид. наук. – Харьков, 1968.
168. Фридман И.Я. Судебная экспертиза и вопросы предупреждения преступления // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1974.
169. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике // Дис...докт. юрид. наук. – Харьков, 1996.
- Словники, довідники**
170. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 1997.
171. Винберг А.И. Словарь основных терминов судебной

паливно-мастильних матеріалів).

Через те, що згадані об'єкти при взаємодії з іншими об'єктами не відображають ознак своєї зовнішньої будови, деякі вчені вважають, що закономірності їх слідотворення не входять до кола закономірностей, що вивчаються традиційною криміналістикою. Але вчення про сліди та слідову взаємодію є одним з фундаментальних криміналістичних вчень і повинно відповідати сучасним тенденціям розвитку теорії та практики криміналістики і криміналістичної експертизи.

Необхідність розширення предмета даного вчення обумовлено тим, що: а) слідотворення нерідко відбувається лише внаслідок відокремлення або приєднання (нашарування) субстанції об'єкта, тобто без формування слідів, що відображають особливості його будови; б) слідотворюючі та слідосприймаючі властивості взаємодіючих об'єктів значною мірою обумовлені особливостями їх складу та структури; в) властивості субстрату сліду (відбитку) часто містять інформацію про вид (природу) енергетичного джерела, що впливав на нього, про його інтенсивність, послідовність контактів та інші особливості механізму взаємодії; г) поряд з механічною взаємодією об'єктів часто спостерігаються термічні, хімічні та інші види взаємодії, які в результаті вузького трактування предмета даного вчення безпідставно виключалися б з числа об'єктів криміналістичного дослідження. Наукові основи дослідження механізму слідотворення об'єктів КЕМРВ докладно розглянуті С.П. Варениковою (1986 р.).

Науковими основами КДМРВ є загальна і окремі теорії криміналістики, а саме: вчення про закономірності виникнення інформації про злочин, теорії криміналістичної ідентифікації та діагностики, криміналістичне вчення про ознаки, вчення про механізм слідотворення, знання в галузі криміналістичної техніки (технічні засоби, прийоми, методи і методики виявлення, вилучення та дослідження матеріальних слідів злочину), загальні принципи методики криміналістичних експертних досліджень, знання в галузі трасології, субстанціології, морфології, а також природничих і технічних наук. Очевидно, що криміналістична методологія відіграє домінуючу роль при використанні матеріалів, речовин та виробів з них як носіїв інформації про злочин.

Інтеграція знань в галузі дослідження об'єктів КДМРВ проявляється на різних рівнях і спрямована на забезпечення комплексного використання інформації про матеріали та речовини, які формують субстрат елемента матеріальної обстановки (ЕМО) розслідуваної події з метою його ідентифікації за частинами (в разі відсутності у частин цілого спільної поверхні розділення), встановлення факту і механізму контактної взаємодії при відсутності відображення одним або обома об'єктами ознак своєї зовнішньої будови, інших фактів та обставин.

Необхідність інтеграції знань впливає із самої сутності об'єктів КДМРВ – ЕМО, якими є: предмети зі стійкою морфологією, ідентифікація яких на основі ознак зовнішньої будови виявилась неможливою (предмет одягу, моток мотузки, рулон плівки, предмет із пофарбованою поверхнею тощо); конкретні маси або обсяги рідких, сипких, пластичних та інших матеріалів

(нафтопродукти, алкогольні напої, наркотичні засоби типу гашишу, опію тощо); матеріальні комплекси (наприклад, комплект одягу). Такі об'єкти є, як правило, носіями різних субстанціональних та морфологічних властивостей, які здатні одночасно відображатись в обстановці розслідуваної події. Поряд із загальними властивостями субстрату об'єкта, обумовленими складом та структурою його основної речовини (матеріалу), об'єкту притаманні субстанціональні і морфологічні властивості, причинно пов'язані зі специфічними умовами виникнення (виготовлення), експлуатації або зберігання, а також видозміни, які відбулись під впливом розслідуваної події. Так, на об'єктах волокнистої природи (наприклад, предметі одягу) можуть знаходитись частки скла, будівельних матеріалів, нашарування іржі, нафтопродуктів, фарби. Ці речовини в багатьох випадках є невід'ємною та суттєвою частиною об'єкта ідентифікації (елементи його структури), і саме їх дослідження дозволяє виділити об'єкт як неповторний. В той же час дослідження властивостей, складу та структури власної субстанції об'єкта призводять, як правило, до встановлення лише групової приналежності.

Отже, *предмет КЕМРВ* складають фактичні дані, що встановлюються на основі розроблених у криміналістиці теоретичних і методологічних засад дослідження речових доказів – матеріалів, речовин та виробів, – з використанням даних природничих та технічних наук. Для реалізації дослідження у повному обсязі необхідна сукупність вихідних фактичних даних по справі, що розкривають походження об'єкта, особливості його експлуатації та руйнування (знищення) у зв'язку з обставинами розслідуваної справи. Головною рисою предмета криміналістичних експертиз є встановлення індивідуально-конкретної totoжності об'єкта, що розшукується. Відносно матеріалів, речовин та виробів, а точніше елементів матеріальної обстановки події злочину, теж часто ставляться питання про встановлення індивідуально-конкретної totoжності. Зусиллями вчених в галузі КДМРВ було доведено, що для сучасних методів дослідження не суттєві стан об'єктів або форма їх взаємодії і цілком можлива ідентифікація рідкої, сипкої речовини або газу в тому випадку, якщо матеріальне утворення є конкретно визначеним (наприклад, бензин у каністрі). До речі, разом із професором А.І. Вінбергом усі криміналісти одностайні у визнанні запаху об'єктом криміналістичної експертизи і погоджуються, що не стільки об'єкт, скільки завдання та предмет експертизи обумовлюють таку позицію.

Можна стверджувати, що зародження КЕМРВ, з одного боку, стало відгуком криміналістів на запити слідчо-судової практики, оскільки традиційні криміналістичні експертизи часто не могли вирішити поставлені завдання, а з іншого – підсумком реалізації можливостей, які науково-технічна революція надала криміналістиці.

Розробка В.С. Митрічевим, А.Р. Шляховим, Н.А. Селивановим, О.Р. Росинською, М.В. Салтєвським, М.Я. Сегаєм, В.К. Лисиченком, В.Г. Гончаренком та іншими вченими-криміналістами теоретичних і методичних положень ідентифікації предметів шляхом дослідження матеріалів та речовин суттєво збагатили загальне вчення про криміналістичну ідентифікацію (її об'єкти, методи), розширили діапазон і можливості криміналістичної техніки.

131. Соловьева Е.И. Лабораторный контроль консервного, овощесушильного и пищекопцентратного производства. – М., 1978.

132. Состояние и пути совершенствования технико-криминалистических методов и средств работы с микрообъектами на месте происшествия. – М., 1978.

133. Судебно-экспертное исследование некоторых объектов биологического происхождения. – М., 1980.

134. Судебные экспертизы. – К., 1981.

135. Сырков С.М., Фефилаьев А.В. Проведение предварительных исследований материальных следов на месте происшествия. – М., 1986.

136. Тахо-Годи Х.М. Криминалистическое исследование одежды. – М., 1971.

137. Текстильные волокна – источник розыскной и доказательственной информации. Ч. 1-3. – М., Берлин, 1982.

138. Теоретические проблемы и практика криминалистических исследований материалов и веществ. – М., 1976.

139. Теория и практика собирания доказательственной информации техническими средствами на предварительном следствии. – К., 1980.

140. Технология керамики и огнеупоров. / Под ред. П.П. Будникова. – М., 1966.

141. Технология пластических масс. / Под ред. В.В. Коршака. – М., 1972.

142. Технология производства химических волокон. – М., 1965.

143. Томилина В.П. Упражнения по криминалистической технике. – Минск, 1974.

144. Турчин Д.А. Теоретические основы учения о следах в криминалистике. – Владивосток, 1983.

145. Физические исследования в криминалистике. / Терзиев Н.В. и др. – М., 1948.

146. Физические и химические методы исследования материалов, веществ и изделий. – М., 1979.

147. Френкель Я.И. Введение в теорию металлов. – М., Л., 1960.

148. Шиканов В.И., Тарнаев Н.Н. Запаховые микроследы. – Иркутск, 1974.

149. Щербаковский М.Г. Основные сведения о цветных металлах и их сплавах, необходимых для решения судебно-экспертных задач. – М., 1986.

150. Экспертизы в судебной практике / Гончаренко В.И. и др. – К., 1987.

151. Янушко В.И., Стешиц В.К. Назначение криминалистических и судебно-медицинских экспертиз. – Минск, 1990.

Докторські дисертації

152. Ароцкер Л.Е. Криминалистические методы в судебном разбирательстве уголовных дел // Дис...докт. юрид. наук. – М., 1965.

153. Аубакиров А.Ф. Теория и практика моделирования в криминалистической экспертизе // Дис...докт. юрид. наук. – Киев, 1985.

154. Басай В.Д. Основы криміналістичної одорології // Дис...докт. юрид. наук. – Київ, 2003.

– М., Л., 1965.

105. Маланьина Н.И. Криминалистическое исследование стекла. – Саратов, 1984.

106. Матвеев Ю.М., Пучкова Т.М. Формирование экспертных знаний в области криминалистического исследования металлов и металлических изделий. – М., 1986.

107. Машковский М.Д. Лекарственные средства. – М., 1974.

108. Митричев В.С. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий. – Саратов, 1980.

109. Митричев В.С. и др. Морфологическое исследование покрытий, образованных строительными красками. – М., 1979.

110. Назначение и организация производства наркотических средств кустарного (самодельного) изготовления. – М., 1988.

111. Назначение и производство криминалистических экспертиз. – М., 1976.

112. Назначение и производство судебных экспертиз. – М., 1968.

113. Нефтепродукты. Ч. 1-2. – М., 1970.

114. Новоселова Н.А. О неидентификационных исследованиях в криминалистической экспертизе. – Минск, 1970.

115. Новые технико-криминалистические средства обнаружения, фиксации и изъятия микроследов на месте преступления. – Волгоград, 1987.

116. Общие положения криминалистической экспертизы наркотических, сильнодействующих веществ. – М., 1978.

117. Одиночкина Т.Ф. Криминалистическое исследование микрообъектов. – М., 1988.

118. Поль К.Д. Естественно-научная криминалистика. – М., 1985.

119. Предварительные криминалистические исследования материальных следов на месте происшествия. – М., 1987.

120. Работа с микрообъектами на месте происшествия. – М., 1987.

121. Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К., 1994.

122. Розпознавання нових наркотичних засобів та психотропних речовин. – К., 1996.

123. Салтевский М.В. Криминалистическая одорология. – К., 1976.

124. Салтевский М.В. Собираание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии. – К., 1980.

125. Свенсон А. и Вендель О. Раскрытие преступлений. – М., 1957.

126. Светлаков Е.И. Криминалистическое исследование объектов из стекла. – Волгоград, 1981.

127. Сегай М.Я. Современные возможности судебных экспертиз в свете достижений науки и техники. – К., 1987.

128. Сегай М.Я., Стринжа В.К. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии). – К., 1997.

129. Селиванов Н.А. Вещественные доказательства. – М., 1971.

130. Современное состояние и перспективы развития новых видов судебной экспертизы. – М., 1987.

1.2. Теоретичні проблеми криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.

Становлення КДМРВ як самостійної галузі криміналістичної техніки призвело до постановки та вирішення низки нових теоретичних проблем, які переважно стосуються *теорії криміналістичної ідентифікації*. Виникнення цих проблем обумовлене специфікою матеріалів, речовин та виробів як носіїв доказової інформації. Особливу складність являє собою вирішення питання про те, які властивості та чому виявляються пов'язаними саме з обставинами розслідуваної події і можуть виступати як джерела доказової інформації. Наприклад, апіорі не можна вирішити, чи є джерелом такої інформації факт наявності у зразках деревини, що порівнюються, хімічних елементів – магнію, кремнію, алюмінію, кальцію та заліза. Якщо усі зразки деревини, що росте на землі, вміщують зазначені елементи, то їх встановлення експертним шляхом не є джерелом доказової інформації. І тільки якщо виявиться, що деревина різного походження за складом зазначених елементів відрізняється, то дані відповідного порівняльного дослідження будуть являти цінність при встановленні обставин кримінальної справи. Таким чином, для визначення конкретних шляхів використання матеріалів, речовин та виробів як носіїв криміналістично значущої інформації необхідно використовувати дані природничих та технічних наук, різних галузей промислового виробництва.

В КДМРВ ідентифікація означає встановлення індивідуально-конкретної тотожності об'єкта – окремого елемента матеріальної обстановки злочину або наближення до нього на рівні роду, групи. В традиційних видах ідентифікаційних криміналістичних досліджень (судово-почеркознавчих, судово-трасологічних, судово-балістичних та ін.) відповідні об'єкти мають стійку зовнішню будову і їх ідентифікація проводиться за сукупністю стійких та майже неповторних особливостей морфології, тобто зовнішньої та внутрішньої будови – розміщення субстанції, з якої складається об'єкт, у просторі. Очевидно, як уже зазначалось, сліди у КДМРВ найчастіше не відображають зовнішньої будови об'єкта і тому, як вважають деякі криміналісти, відносно них можуть вирішуватись лише питання встановлення групової приналежності.

Але обмеження кола об'єктів ідентифікації лише такими, що мають стійкі морфологічні ознаки, є застарілим. При глибокому вивченні субстанціональних властивостей об'єктів виявляється, що зазначений підхід суперечить відомим досягненням природничих наук. Наприклад, індивідуальність організму людини за генетичним кодом є встановленим фактом, отже і ототожнення людини за результатами генотипоскопії є принципово можливим. Індивідуальним є і її запах, внаслідок чого можлива одорологічна ідентифікація.

В КДМРВ об'єктом ідентифікації є індивідуально визначене (тобто конкретно назване) *матеріальне утворення* (елемент речової обстановки розслідуваної події). Це об'єкт, що має якісну визначеність, здатність до відображення в слідах та частинах цілого і відносну стійкість морфологічних та субстанціональних властивостей, щодо якого вирішується питання про тотожність або спільну родову (групову) приналежність з об'єктом, що

перевіряється. *Об'єктами ідентифікації в КДМРВ можуть бути не тільки предмети зі стійкою зовнішньою будовою, але і об'єкти, просторово обмежені, зокрема рідкі, сипкі та газоподібні речовини.* Отже, об'єктами ідентифікації є: 1) окремі одиничні об'єкти (конкретний предмет; конкретний об'єм рідини, наприклад, бензин у бідоні, виявлений у підозрюваного у вчиненні злочину; конкретна маса сипкого матеріалу, наприклад, цукровий пісок у стандартній упаковці, частина якого в момент вчинення крадіжки потрапила до кишені одягу злочинця та ін.); 2) сукупність предметів (комплект предметів одягу та ін.).

Процес аналізу матеріальної обстановки події злочину супроводжується її уявним розмежуванням на окремі складові частини (елементи), наявність яких або певні стосунки між якими є засобом встановлення фактичних обставин події. Наприклад, огляд всього одягу особи як окремого ЕМО має велике значення, оскільки в процесі контакту з іншими елементами (транспортними засобами, одягом інших осіб, знаряддям вчинення злочину) утворюються сліди-нашарування волокон, які входять до складу матеріалу цих предметів одягу в цілому. Очевидно, що можливості ототожнення комплексу предметів одягу особи в цілому за слідами-нашаруваннями волокон виявляються значно більшими, ніж можливості ототожнення кожного предмета окремо, оскільки лише сукупність предметів одягу є індивідуальною, а матеріал кожного із них за складом та іншими ознаками, які відображаються у волокнах-нашаруваннях, індивідуальності, як правило, не має.

Щоб стати об'єктом криміналістичної ідентифікації, відповідне матеріальне утворення (предмет, сукупність предметів, об'єм рідини, маса речовини тощо) повинно сприйматись як щось окреме, відмежоване, конкретно назване та антитетичне іншим ЕМО злочину. Н.А.Селиванов у зв'язку з цим стверджував, що можна ставити питання про індивідуальне ототожнення будь-яких відмежованих мас або інших речовин, що містяться у конкретній ємності. Таким чином, перед тим як ставити питання про індивідуальне ототожнення, необхідно описати елемент речової обстановки як окреме матеріальне утворення, наприклад: «чоловіча сорочка», «шматок мотузки довжиною 1,2 м», «один літр фарби у банці» тощо. Не можна вважати індивідуальними такі визначення, як «шріт, виявлений у підозрюваного», або «фарба, що використовувалась для ремонту автомашини». Але в деяких випадках зазначення кількості матеріалу (речовини) для характеристики конкретного ЕМО не обов'язкове. Наприклад, якщо для утеплення стелі використовувалась суміш тирси, глини та сухого листа, то ЕМО визначається як «засипка стелі у даному будинку».

Структура ЕМО у багатьох випадках зовсім не співпадає зі структурою фізичних тіл, матеріалів та речовин, що утворюють цей елемент. Наприклад, конкретна маса шроту, як матеріальне утворення, являє собою сукупність свинцевих кульок, які механічно взаємодіють між собою та мають конкретні розміри і відносне розміщення. Ця ж маса шроту як ЕМО, виявляється, має зовсім іншу структуру: наявність та відносний кількісний склад снарядів різного походження (за технологією виготовлення, матеріалом тощо),

80. Винберг Л.А. Сравнение как метод исследования в криминалистической идентификационной экспертизе. – М., 1972.
81. Выборнова А.А., Дворкин А.И., Энгин Л.А. Методы предварительного анализа вещественных доказательств в следственной работе. – М., 1968.
82. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методические вопросы). – К., 1980.
83. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. – К., 1984.
84. Громович Г.И. Научно-технические средства: современное состояние, эффективность использования в раскрытии и расследовании преступлений. – Минск, 1989.
85. Давидова О.О., Посильский О.О. Криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів. – К., 2003.
86. Жбанков В.А. Образцы для сравнительного исследования в уголовном судопроизводстве. – М., 1969.
87. Железняк А.С. Материальные следы – важный источник криминалистической информации. – Омск, 1975.
88. Зуйков Г.Г. Установление способа совершения преступления при помощи криминалистических экспертиз и исследований. – М., 1970.
89. Іщенко А.В. Проблеми розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи. – К., 1997.
90. Качалов Н. Стекло. – М., 1959.
91. Кириченко А.А., Биленчук П.Д., Наumenко И.Д. Собираение микрообъектов при расследовании преступных посягательств на личность. – Днепропетровск, 1993.
92. Кириченко А.А., Клименко Н.И. Курс судебной микрологии. – Днепропетровск, 1994.
93. Кисин М.В., Туманов А.К. Следы крови. – М., 1972.
94. Ковда В.А. Основы учения о почвах. – М., 1973.
95. Комплексное криминалистическое исследование почв. – М., 1978.
96. Комплексное физико-химическое исследование строительных красок. – М., 1978.
97. Кошелев Ф.Ф., Корнеев А.Е., Климов А.С. Общая технология резины. – М., 1968.
98. Крылов И.Ф. Криминалистическое учение о следах. – Л., 1976.
99. Кукин Г.Н., Соловьев А.Н. Текстильное материаловедение. Ч. 1-2. – М., 1961.
100. Лейстнер Л., Буйташ Б. Химия в криминалистике. – М., 1990.
101. Лейстнер Л., Кузьмин Н. Аналитическая химия в криминалистике. – М., 1980.
102. Лемасов А.И. и др. Криминалистические методы обнаружения, фиксации и изъятия микроследов на месте происшествия. – Волгоград, 1990.
103. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. – К., 1987.
104. Любимов Б.В. Специальные защитные покрытия в машиностроении.

58. Основы естественнонаучных знаний для юристов: Учебник для вузов по курсу «Концепции современного естествознания» / Под ред. Е.Р. Россинской. – М., 1999.

59. Криминалистика: Учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. – М., 2000.

60. Криміналістика: Підручник для студ. юрид. спец. вузів / За ред. В.Ю. Шепітько. – К., 2001.

61. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.: іл.

62. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005.

Навчальні посібники, науково-методичні статті

63. Аверьянова Т.В. Содержание и характеристика методов судебно-экспертных исследований. – Алма-Ата, 1991.

64. Актуальные вопросы теории и практики судебно-почвоведческой экспертизы. – М., 1987.

65. Аналитическая химия в криминалистике. – М., 1980.

66. Андреев К.К., Беляев А.Ф. Теория взрывчатых веществ. – М., 1960.

67. Барсегянц Л.О., Левченков Б.Д. Судебно-медицинская экспертиза выделений организма. – М., 1978.

68. Бартенев Г.М. Строение и механические свойства неорганических стекол. – М., 1966.

69. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. – М., 1966.

70. Бибииков В.В., Кузьмин Н.М. Экспертное исследование смазочных материалов. – М., 1977.

71. Бибииков В.В. и др. Криминалистическое исследование цвета микрообъектов. – М., 1989.

72. Биленчук П.Д., Перебитюк Н.В. Применение современных физических методов исследования для решения поисковых задач в криминалистической практике. – К., 1993.

73. Бобырев В.Г., Коимшиди Г.Ф., Симаков В.П. Лабораторный практикум по физическим и химическим методам исследования. – Волгоград, 1978.

74. Бобырев В.Г., Кузьмин Н.М. Физические и химические методы исследования. – Волгоград, 1979.

75. Бордонос Т.Г. и Рудич Д.С. Судебно-биологическая экспертиза мелких частиц древесины. – Киев, 1970.

76. Бордонос Т.Г., Булыга Л.П. Методика сравнительного исследования текстильных тканей. – К., 1963.

77. Борисов Е.В. и др. Лекарственные препараты, содержащие наркотики: обнаружение и исследование. – М., 1971.

78. Бронникова М.А. и др. Особенности судебно-биологической экспертизы следов крови малой величины. – М., 1982.

79. Винберг Л.А. Общие принципы организации и осуществления криминалистических экспертных исследований. – М., 1980.

наявність слідів взаємодії із зовнішнім середовищем (окислення поверхні шроту, забруднення її певними речовинами); конкретна кількість снарядів, що виявляється в ході розслідування шляхом допитів підозрюваного та інших осіб. При цьому такі властивості снарядів, як форма і розміри, елементний склад свинцю тощо є лише первинним матеріалом для виділення особливостей технології виготовлення та окремих плавок свинцю, умов зберігання шроту, тобто ідентифікаційних ознак зазначеної вище маси шроту як об'єкта пізнання.

Систематизація типів структур ЕМО є одним із суттєвих моментів теоретичних основ КДМРВ.

За фізичною злитістю (просторовою розділеністю) ЕМО поділяють на одиничні (окремі тіла) та множинні (сукупності тіл). Якщо у першому випадку вивчається морфологія та субстанція об'єкта в цілому, то у другому об'єктами вивчення є окремі тіла, з яких складається ЕМО. В той же час *одиничні ЕМО* можуть бути монолітними (лінійка, конкретне віконне скло) або складатись із сукупності окремих частин чи деталей, які механічно взаємодіють і зберігають певний порядок розміщення (конкретний екземпляр вогнепальної зброї, авторучка, автомобіль). В свою чергу серед монолітних тіл виділяють тверді, що мають власну стійку форму (конкретний осколок скла) та такі, що її не мають – сипкі, рідкі і газоподібні (конкретно визначені кристалічний порошок, бензин, природний газ). Оскільки останні не мають власної стійкої форми, їх індивідуальне визначення дається шляхом зазначення кількості відповідної матеріальної субстанції або її індивідуальності за походженням (наприклад, сплав, виготовлений конкретною особою кустарним шляхом при змішуванні відповідних вихідних компонентів).

До *множинних ЕМО* належать як конкретні комплекти предметів певного цільового призначення (одяг конкретної особи, гребінець у футлярі, набір фломастерів), так і конкретна маса виробів певного цільового призначення (наприклад, маса цвяхів різного розміру та походження, виявлена у підозрюваного).

Суттєвим моментом є поділ ЕМО на *агрегати та агломерати*. Їх виділяють у тих випадках, коли ЕМО являє собою конкретну масу матеріалів, речовин чи виробів, яка утворена однорідними або різнорідними об'єктами відповідно. У першому випадку це може бути маса піску, тютюну, у другому – засипка стелі із суміші листя, тирси, глини. Необхідно зважати на те, що диференціація мас матеріалів, речовин та виробів на агрегати та агломерати надто відносна, оскільки на перший погляд однорідні об'єкти можуть мати відмінності, обумовлені, наприклад, виготовленням за різною технологією.

Самостійним ЕМО в КДМРВ виступає *джерело походження*. Це може бути певне місце, де даний об'єкт добували (нафтова свердловина), виробували (поле із коноплями) або виготовляли (підприємство, фірма, кустарна майстерня). Для визначення джерела походження необхідно вивчати природні умови, сировину, знаряддя та інструменти, технологічні процеси, професійні навички робітників тощо. Встановлення джерела походження може бути метою ідентифікаційного дослідження, і тоді воно виступає як

ЕМО. В деяких випадках джерело походження може виступати як засіб вирішення ідентифікаційного завдання відносно іншого ЕМО (наприклад, встановити спільну групову приналежність певних об'єктів можна за відповідними показниками заводу-виробника).

Важливим моментом теорії криміналістичної ідентифікації в КДМРВ є *диференціація ідентифікаційних криміналістичних досліджень* за способом вивчення властивостей ЕМО на безпосередні та опосередковані.

При проведенні *безпосередніх ідентифікаційних досліджень* вивчаються властивості самого ЕМО, який ототожнюється, проводиться ідентифікація цілого за частинами, що відокремились від нього у зв'язку з конкретними обставинами події злочину (ідентифікація транспортного засобу за частками лакофарбового покриття, комплекту одягу – за окремими волокнами).

Опосередковані ідентифікаційні дослідження пов'язані з вивченням властивостей ЕМО за слідами-відображеннями або за предметами певного походження (ідентифікація джерела походження за якісними характеристиками відповідної продукції).

В КДМРВ безпосередні та опосередковані ідентифікаційні дослідження часто органічно поєднуються. Наприклад, для встановлення факту зламу сейфа конкретним знаряддям важливо мати як дані безпосереднього дослідження мікрочасток лакофарбового покриття від сейфа на даному знарядді, так і опосередкованого – слідів цього знаряддя на сейфі.

За природою інформації про ЕМО ідентифікаційні дослідження в КДМРВ доцільно поділити на *функціональні, субстанціональні та сигналетичні*. Функціональні ідентифікаційні дослідження ґрунтуються на вивченні особливостей способу дії (поведінки) об'єкта, наприклад, специфіка зносу матеріалу, деталі, механізму.

Субстанціональні ідентифікаційні дослідження пов'язані з вивченням складу, структури та інших властивостей матеріалів і речовин: фізичних, хімічних тощо.

Сигналетичні ідентифікаційні дослідження ґрунтуються на вивченні морфології об'єкта, тобто притаманної йому внутрішньої та (або) зовнішньої будови.

В КДМРВ комплексно поєднуються всі види ідентифікаційних досліджень.

Одним з основних розділів теорії криміналістичної ідентифікації є *вчення про ідентифікаційні ознаки*. Ототожнення шуканого ЕМО, виділення відповідного матеріального утворення як єдиного цілого та виокремлення із йому подібних ґрунтується на уявному виділенні окремих характеристик об'єкта ідентифікації, які вважаються ідентифікаційними ознаками. Зазначені ознаки обумовлені природою матеріалу (речовини), походженням об'єкта, його призначенням, умовами виготовлення та експлуатації тощо. Цілком очевидно, що пізнання індивідуальності, тобто конкретного ЕМО, встановлення його зв'язків з іншими елементами потребує особливої криміналістичної інтерпретації.

Формування цілісної системи ідентифікаційних ознак відбувається також в межах обставин розслідуваної події і обумовлюється такими чинниками:

34. Наказ МВС України № 987 від 30.12.98 р. «Про підсумки роботи органів внутрішніх справ у 1998 році та завдання на 1999 рік».

35. Наказ МВС України № 30 від 18.01.99 р. «Про затвердження Положення про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, штатів цього Державного центру, Типового положення про науково-дослідний експертно-криміналістичний центр при ГУ МВС України в Криму, м. Києві та Київській області, УМВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті, а також Типової структури цього центру».

36. Наказ МВС України № 682 від 30.08.99 р. «Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичних служб МВС України».

37. Наказ МВС України № 685 від 30.08.99 р. «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну, екзаменаційні комісії та персонального складу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС України».

Підручники

38. Криминалистическая экспертиза. Вып. 1 / Под ред. Р.С. Белкина и И.М. Лузгина. – М., 1966.

39. Криминалистическая экспертиза. Вып. 2 / Под ред. М.В. Кисина. – М., 1966.

40. Криминалистическая экспертиза. Вып. 4 / Под ред. А.Н. Самончика. – М., 1966.

41. Криминалистическая экспертиза. Вып. 5 / Под ред. В.С. Аханова и В.А. Снеткова. – М., 1967.

42. Криминалистика. /Под ред. Р.С. Белкина и Г.Г. Зуйкова. – М., 1968.

43. Криминалистическая экспертиза. Вып. 4 / Под ред. Г.А. Самойлова. – М., 1969.

44. Криминалистическая экспертиза. Вып. 3 / Под ред. А.А. Эйсмана и П.Ф. Силкина. – М., 1969.

45. Криминалистика / Под ред. А.Н. Васильева. – М., 1971.

46. Криминалистическая экспертиза. Вып. 8 / Под ред. А.Н. Самончика и Ф.П. Совы. – М., 1973.

47. Криминалистика / Под ред. И.Ф. Крылова. – Л., 1976.

48. Криминалистика. Т. 1 / Под ред. Р.С. Белкина. – М., 1979.

49. Криминалистика. Т. 2 / Под ред. Р.С. Белкин, И.М.Лузгина. – М., 1980.

50. Криминалистика / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984.

51. Криминалистика / Под ред. Р.С. Белкина – М., 1999.

52. Криминалистика / Под ред. Н.П. Яблокова. – М., 1996.

53. Некрасов В.Б. Основы общей химии. Т. 1-3. – М., 1969-70.

54. Общая биология / Под ред. Д.К. Беляева и Ю.Я. Керкиса. – М., 1966.

55. Салтевський М.В. Криміналістика. – К., 1996.

56. Криміналістика: Підручник для вищих навчальних закладів. / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Право, 1997.

57. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М., 1999.

20. Наказ МВС України № 13 від 17.01.91 р. «Про оголошення Закону Української РСР від 20.12.90 р. «Про міліцію» і постанови Верховної Ради УРСР № 583-12 від 25.12.90 р. «Про порядок введення в дію Закону УРСР «Про міліцію»».

21. Наказ МВС України № 141 від 09.03.92 р. «Про затвердження правил норм потреб криміналістичної і оперативної техніки та обладнання для органів внутрішніх справ України».

22. Наказ МВС України № 170 від 25.03.92 р. «Про оголошення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність і постанови Верховної Ради України № 2136-12 від 18.02.92 р. «Про введення в дію Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»».

23. Наказ МВС України № 444 від 28.07.92 р. «Про оголошення Закону України від 19.06.92 р. «Про внесення доповнень і змін до Закону Української РСР «Про міліцію»».

24. Наказ МВС України № 449 від 01.08.92 р. «Про заходи щодо поліпшення і дальшого розвитку службово-розшукового собаководства в органах внутрішніх справ».

25. Наказ МВС України № 569 від 10.09.92 р. «Про затвердження Настанови з організації службового собаководства у підрозділах охорони і застосування собак у практичній діяльності».

26. Наказ МВС України № 745 від 25.11.92 р. «Про невідкладні заходи щодо вдосконалення структури і організації діяльності органів слідства в системі МВС України».

27. Наказ МВС України № 164 від 25.03.93 р. «Об утверждении Инструкции о порядке изготовления, приобретения, хранения, учета, перевозки и использования огнестрельного оружия, боеприпасов к нему и взрывчатых материалов».

28. Наказ МВС України № 701 від 18.10.93 р. «Про організацію роботи органів внутрішніх справ щодо розкриття злочинів».

29. Наказ МВС України № 190 від 14.01.94 р. «Про затвердження Інструкції про формування, ведення і використання криміналістичних обліків Криміналістичного центру МВС України».

30. Наказ МВС України № 228 від 13.04.95 р. «Про заходи щодо виконання законів України про посилення боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

31. Наказ МВС України № 365 ДСП від 06.06.95 р. «Об утверждении Наставления по организации и осуществлению органами внутренних дел борьбы с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и препаратов».

32. Наказ МВС України № 635 від 03.09.96 р. «Про внесення змін та доповнень до Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боеприпасів до неї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України від 25.03.93 р. № 164».

33. Наказ МВС України № 62 від 26.01.97 р. «Про затвердження Положення про кримінальну міліцію України».

обставинами об'єднання будь-яких частин (компонентів) в ціле; умовами внутрішньої взаємодії частин (компонентів) в межах цілого; особливостями впливу на частини (компоненти) цілого зовнішніх чинників; специфічними наслідками поділу цілого на частини. Кожну із зазначених груп чинників доцільно розглянути окремо.

Специфічність сукупності ідентифікаційних ознак може бути наслідком того, що ЕМО утворився шляхом *випадкового об'єднання компонентів* (частин). Так, комплект предметів одягу даної особи може бути визнаним специфічним оскільки він об'єднує вироби найрізноманітнішого виду та походження, а фарба, яку використовував художник при написанні картини, – внаслідок того, що вона є продуктом змішування декількох стандартних фарб. Отже, навіть склад матеріалу може бути специфічним, якщо його компоненти об'єднані в ціле випадково.

Цілісність системи ідентифікаційних ознак ЕМО може бути наслідком *внутрішньої взаємодії частин (компонентів)*, що його утворюють. Так, наприклад, деталі верстата можуть притертися настільки специфічно, що легко встановити їх приналежність саме даному цілому.

Прикладом утворення цілісної системи ідентифікаційних ознак *під впливом зовнішніх чинників* може бути забруднення комплексу предметів одягу особи волокнами, нафтопродуктами, фарбою, будівельними матеріалами.

Комплекс специфічних властивостей об'єкта може утворитись *при його руйнуванні*, що виявляється в утворенні індивідуальних за будовою поверхонь розділення при розломі, розриві, здавлюванні тощо.

Отже, для правильного визначення комплексу ідентифікаційних ознак необхідно під час проведення слідчих дій встановлювати фактичні дані про походження об'єктів, умови їх використання тощо. Виділення ж експертом ідентифікаційних ознак пов'язане зі спеціальною криміналістичною оцінкою результатів дослідження речових доказів фізичними, хімічними та фізико-хімічними методами.

В криміналістиці класифікація ідентифікаційних ознак проводиться за різними підставами. В КДМРВ практичне значення мають лише деякі з них. Так, *ідентифікаційні ознаки поділяють*: за характеристикою об'єктів – на *родові* (підстави для встановлення належності об'єкта до певної категорії у відповідності до визнаної у науці та техніці класифікації), *групові* (що характеризують спільність умов виникнення та існування об'єктів) та *індивідуальні, або особливі, окремі* (такі, що індивідуалізують об'єкт, дозволяють відрізнити його від інших); за характером розподілу властивостей у субстанції об'єкта – на *інтегративні* (наявні у всіх частинах об'єкта) та *локальні* (наявні в окремих його частинах); за походженням – на *закономірні* (обумовлені природою, призначенням, технологією виробництва) та *випадкові*; за формою вираження – на *якісні* (характеризуються за допомогою термінів) та *кількісні* (результати вимірювань).

Як і в традиційних видах криміналістичних експертиз, ідентифікаційні ознаки об'єктів КДМРВ характеризуються стійкістю, значущістю та взаємозалежністю.

Стійкість системи ідентифікаційних ознак об'єкта переважно визначається природою його субстанції та характером її взаємодії з оточуючим середовищем, тому об'єкти КДМРВ значно відрізняються за ступенем стійкості притаманних їм ознак. Так, наприклад, склад скла, кераміки з часом майже не змінюється, а склад світлих нафтопродуктів за рахунок летючості компонентів (вуглеводнів) змінюється дуже швидко. Саме необхідність дослідження об'єктів, які швидко змінюються з часом, обумовила виникнення такого специфічного завдання КЕМРВ, як реставраційне, яке передбачає встановлення суттєвих ознак об'єкта, змінених під впливом зовнішніх та (або) внутрішніх чинників. Наприклад, можна встановити первинні (початкові) характеристики спаленої тканини (зміни відбулись під дією зовнішніх чинників) або склад бензину в певний момент часу (летючість – внутрішній чинник, властивість зазначеної субстанції).

Ступінь значущості ідентифікаційних ознак об'єкта може бути визначений на основі систематизації рецептурно-технологічних даних великої кількості однорідних об'єктів, безпосереднього вивчення технологічних процесів виготовлення відповідної продукції.

Останнім часом в експертній практиці набули поширення інформаційно-пошукові системи, які дозволяють не тільки отримувати необхідну інформацію про походження об'єктів КДМРВ, а і визначати статистичними методами частоту, з якою зустрічаються ідентифікаційні ознаки відповідних об'єктів, а також ступінь їх *взаємозалежності*.

Отже, можна стверджувати, що КДМРВ ставить і вирішує складні теоретичні питання, а розробка теоретичних і методичних положень ідентифікації об'єктів шляхом дослідження матеріалів та речовин (роботи В.С. Митрічева, А.Р. Шляхова, Н.А. Селиванова, О.Р. Росинської, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, В.К. Лисиченка, В.Г. Гончаренка та інших вчених-криміналістів) суттєво збагатили загальне вчення про криміналістичну ідентифікацію, розширили можливості криміналістичної техніки як розділу криміналістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавчі документи та нормативні акти

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України. – К., 2001.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К., 1996.
4. Закон України «Про міліцію» № 565 від 20.12.90 р.
5. Закон України «Про прокуратуру» № 1789-12 від 25.11.91 р.
6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» № 2136-12 від 18.02.92 р.
7. Закон України «Про внесення доповнень і змін до Закону Української РСР «Про міліцію» № 444 від 28.07.92 р.
8. Закон України «Про судову експертизу» № 4038-12 від 25.02.94 р.
9. Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів» № 60/95 – ВР від 15.02.95 р.
10. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» № 62/95 – ВР від 15.02.95 р.
11. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» № 64/95 – ВР від 15.02.95 р.
12. Закон України «Про боротьбу з корупцією» № 367/95 – ВР від 05.10.95 р.
13. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю» № 396/94 від 21.07.94 р.
14. Постанова Верховної Ради України від 24.04.92 р. «Про концепцію судової реформи в Україні».
15. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.97 р. «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах».
16. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 08.07.94 р. «Про судову практику в справах про розкрадання, виготовлення, зберігання та інші незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами».
17. Постанова Кабінету Міністрів України № 456 від 24.04.96 р. «Про Концепцію розвитку системи МВС України».
18. Постанова Кабінету Міністрів України № 617 від 06.05.98 р. «Про утворення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС».
19. Наказ МВС Української РСР № 409 від 20.12.90 р. «О взаимодействии служб органов внутренних дел в предупреждении, раскрытии и расследовании преступлений, связанных с пожарами».

в якому вони були вилучені. Руйнування та витрачання мікрооб'єктів допускається лише за наявності значної кількості однорідних об'єктів. Порушення локалізації, перенос, вилучення можуть призвести до повного знецінення факту виявлення мікрооб'єктів у доказовому плані.

Завдання попереднього дослідження мікрооб'єктів:

- виявлення на об'єкті-носії;
- орієнтовне визначення природи (для пошуку порівняльних зразків);
- з'ясування механізму утворення;
- порівняння з матеріалом конкретних предметів (доцільність надання на подальше дослідження).

Попереднє дослідження мікрооб'єктів допомагає:

- вирішити питання про порушення кримінальної справи;
- побудувати версії;
- розробити оперативно-пошукові заходи, тактику окремих дій;
- призначити експертизу і сформулювати відповідні питання.

Приклад.

На руках жертви повішення немає волокон від мотузки. Виникає сумнів у версії про самогубство.

Для проведення експертних досліджень необхідно правильно підготувати відповідні матеріали:

- надати контрольні та порівняльні зразки (краще – весь об'єкт-джерело);
- надати додаткові вихідні дані: особливості експлуатації, походження, умови відокремлення, відомості про зміни в ідентифікаційний період;
- у постанові зазначити: які об'єкти, де, коли, як вилучались; контакти; дії до та після вилучення; умови експлуатації та зберігання після злочину;
- у постанові правильно формулювати завдання, зазначити напрям та обсяг досліджень.

Важливо правильно визначити вид експертного дослідження мікроб'єктів, провідну експертну установу.

Необхідно пам'ятати, що *ідентифікація за допомогою мікрооб'єктів* можлива при встановленні факту їх походження від об'єкта ідентифікації або за наявності висновку про факт контактної взаємодії. Шляхом встановлення зв'язку об'єктів ідентифікації зі злочинцем або потерпілим проводиться опосередкована ідентифікація цих осіб.

Отже, одним із найбільш перспективних напрямів підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є широке використання мікрооб'єктів, які незалежно від волі злочинця майже завжди залишаються на місці події і містять в собі важливу криміналістично значущу інформацію, яку отримують при їх попередньому дослідженні на місці події та після всебічного експертного дослідження.

Особливості, які відрізняють мікрооб'єкти від аналогічних за складом макрооб'єктів, визначають специфіку роботи з ними, тому необхідно знати основні методи, засоби, способи і прийоми їх виявлення, фіксації, вилучення та пакування. Крім того, необхідно враховувати сучасні можливості їх попереднього і експертного дослідження.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів – галузь криміналістичної техніки, оскільки має таку саму мету: пошук і дослідження матеріальних носіїв інформації про подію злочину. Враховуючи функції, покладені на експертну службу МВС України, – техніко-криміналістичне забезпечення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів з одного боку, і проведення експертиз – з іншого, – необхідно визначити основні засади їх здійснення відносно матеріалів, речовин та виробів.

2.1. Стадії криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.

Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів у широкому розумінні – це процес пізнання об'єктів, починаючи від їх пошуку. Його доцільно розділити на низку стадій із визначеними для кожної з них цілями, суб'єктами, методами та засобами.

Перша стадія – *збирання*, що включає пошук, виявлення, фіксацію і вилучення матеріалів, речовин та виробів. Збирання здійснюється з метою виявлення матеріальних слідів злочину (речових доказів) слідчим, оперативним працівником, спеціалістом. При цьому використовуються спеціальні тактичні прийоми (уявне моделювання, огляд) та технічні засоби пошуку, вилучення і фіксації зазначених об'єктів.

Друга стадія – *попереднє дослідження* виявлених об'єктів в польових умовах (безпосередньо на місці події або у пересувній криміналістичній лабораторії) або в лабораторії експертного підрозділу. Це дослідження виконується слідчим, спеціалістом з метою отримання експрес-інформації для розкриття злочину, розшуку злочинця «за свіжими слідами». Застосовуються методи та засоби попереднього дослідження, насамперед такі, що не призводять до руйнування об'єктів.

Третя стадія – *експертне (лабораторне) дослідження*. Метою експертного дослідження є отримання розшукової та доказової інформації, фактичних даних про подію злочину. Його проводять експерти, які спеціалізуються у дослідженні матеріалів та речовин різної природи, за допомогою лабораторних методів (мікроскопія, зокрема електронна, високочутливі інструментальні й неінструментальні фізичні, хімічні, біологічні та інші методи).

Четверта стадія – *отримання і оцінка розшукової та доказової інформації*. На цій стадії оперативний працівник, слідчий, суд проводять співставлення фактичних даних, виявлених при криміналістичному дослідженні, з іншими обставинами і фактами, отриманими шляхом оперативних заходів та слідчих дій.

П'ята стадія – *використання інформації для розкриття злочину*. Оперативний працівник, слідчий, суд використовують отриману інформацію

для встановлення факту злочину, розшуку злочинця, з'ясування інших даних та обставин події.

2.2. Участь спеціаліста у слідчих діях та оперативно-розшукових заходах.

Останнім часом спостерігається тенденція до посилення ролі спеціаліста в процесі техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Відомо, що співробітник підрозділу експертної служби МВС України при участі в слідчих діях та оперативно-розшукових заходах іменується *спеціалістом*. Його діяльність, зокрема участь в огляді місця події, регламентується кримінально-процесуальним законодавством (ст.128¹, 191 КПК України), а також відомчими нормативними документами, зокрема, наказом МВС України від 30.08.1999 року № 682 «Про затвердження настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України». Метою участі працівників експертно-криміналістичних підрозділів як спеціалістів при проведенні слідчих дій є подання органу дізнання, слідства, прокуратури і суду практичної та консультативної допомоги у виявленні, фіксації та вилученні речових доказів, а також встановлення обставин, що мають значення для розслідування злочинів (п. 3.2. зазначеного наказу). Працівники експертно-криміналістичної служби залучаються для участі в проведенні: огляду місця події, відтворення обстановки та обставин події; обшуку і виїмки; одержання зразків для експертного дослідження; інших слідчих дій в межах своєї компетенції (п. 3.3.). Працівник експертно-криміналістичного підрозділу, залучений як спеціаліст до участі в огляді місця події, зобов'язаний брати участь у проведенні огляду, використовуючи свої спеціальні знання і навички для виявлення, фіксації та вилучення слідів і речових доказів, застосовувати для цього необхідні техніко-криміналістичні засоби, надавати слідчому інформацію для використання в розшуку «за свіжими слідами» (п. 3.3.1.1.). Спеціаліст має право проводити попередні дослідження вилучених слідів та речових доказів неруйнівними методами, звертати увагу слідчого на обставини і фактичні дані, пов'язані з виявленням, фіксацією, вилученням та попереднім дослідженням слідів і речових доказів, що мають значення для розслідування злочину, вносити пропозиції щодо дотримання правил безпеки при поводженні з вибухонебезпечними предметами, отруйними і сильнодіючими речовинами та здійснення інших заходів, які спрямовані на запобігання загибелі або пораненню людей (п. 3.3.1.2.).

Участь спеціалістів в огляді місця події набуває актуальності у зв'язку із зростаючим в сучасних умовах значенням речових доказів для розслідування злочинів. Очевидно, що їх компетенція розповсюджується на перші дві стадії процесу КДМРВ.

Перша стадія КДМРВ, як було зазначено, передбачає збирання, а саме пошук, виявлення, фіксацію та вилучення матеріалів, речовин і виробів, – речових доказів та зразків. Якщо на етапі загального огляду місця події спеціаліст разом із слідчим намічає межі огляду, виробляє план детального

паперовою або поліетиленовою скатертиною, їх необхідно використати для пакування;

- кожен предмет-носіє пакується окремо, після чого ретельно очищають інструмент, миють руки та заміняють скатертину, над якою його оглядали. Об'єкти-носії та зразки також підлягають роздільному пакуванню;

- вологі об'єкти-носії перед пакуванням необхідно просушити (при кімнатній температурі, над аркушем паперу, уникаючи протягів);

- об'єкти, схильні до інтенсивної зміни під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників, підлягають консервації (або герметизації);

- для пакування використовують: поліетиленову плівку, чистий щільний папір, кальку, скляні пробірки, бюкси, баночки, флакони, поліетиленові та фторопластові контейнери, поліетиленові пакети, паперові конверти, предметне та покривне скло, липку плівку, тканину. Для деяких предметів-носіїв виготовляють спеціальні каркаси, використовують коробки або ящики, які обгортають папером. Упаковка повинна бути такою, щоб при її розкритті можна було легко виявити розміщені в ній мікрооб'єкти. Тому, перш ніж розмістити мікрооб'єкти у поліетиленовому пакеті або паперовому конверті, необхідно загорнути їх у тонкий папір (кальку);

- крихкі об'єкти варто перекладати ватой, м'яким цигарковим папером, скляні пробірки, флакони, банки – загорнути в папір або ганчір'я, газетний папір і все це розміщати в коробках, ящиках.

Після розміщення об'єктів в упаковку, останню необхідно *скріпити*. Паперові конверти склеюють клеєм ПВА, краї поліетиленових пакетів можна закріпити, затиснувши їх між лінійками і провівши слабо розігрітим паяльником, предметне та покривне скло закріплюють по краях липкою стрічкою, липку плівку із захисним шаром прошивають по краях ниткою, загорнуті у цупкий папір предмети-носії, коробки можна перев'язати шпагатом (мотузкою), липкою стрічкою.

На поверхні упаковки (або наклеєній на ній паперовій етикетці) виконують *пояснювальний напис*, де зазначають номер справи, що, де, коли і при виконанні яких дій вилучено. Все це засвідчується підписами учасників слідчої дії (осіб, що проводили огляд, та понятих) і запечатується печаткою установи, представником якої є слідчий.

Якщо на поверхні упаковки виконати пояснювальні написи неможливо, то кінці шпагату (мотузки), яким перев'язана упаковка (прошита плівка), прикріплюються до *бирки* (картонної, фанерної) та скріплюються печаткою, а відповідні написи виконуються на бирці.

Опечаткування виконується так, щоб без пошкодження печатки не можна було відкрити упаковку. Порядок пакування описується в протоколі слідчої дії.

3.7. Можливості криміналістичного дослідження мікрооб'єктів.

Насамперед існує можливість *попереднього дослідження* мікрооб'єктів безпосередньо на місці події. Воно не регламентоване нормами закону і є непроцесуальною формою роботи з матеріальними об'єктами. Важливою умовою попереднього дослідження є зберігання мікрооб'єктів у тому вигляді,

Засобом вилучення є палички з діелектричними властивостями – з каучуку, органічного скла, ебоніту. Перед вилученням мікрооб'єктів паличку натирають шматком тканини (фланелевої, вовняної), а потім проводять нею вздовж поверхні об'єкта-носія. Вилучені часточки обережно знімають пінцетом, зчищають тупим боком скальпеля або переносять на липку плівку. Варто пам'ятати, що мікрооб'єкти, заряджені однойменними із паличкою зарядами, будуть відштовхуватись від неї.

Магнітний метод використовується для вилучення металевих мікрооб'єктів, які мають феромагнітні властивості (сталеві ошурки, стружка, осколки вибухових пристроїв тощо). З цією метою застосовують постійний або електромагніт. Металеві мікрооб'єкти зручно збирати магнітною щіточкою (пензликом) через аркуш тонкого паперу (кальки), який потім використовують для їх пакування.

Капілярний та вакуумний методи використовують для роботи з рідкими мікрооб'єктами. Капіляри та мікропіпетки дозволяють зберігати рідину у її первинному стані на відміну від вати, марлі, фільтрувального паперу. До капіляра рідина надходить за рахунок капілярних сил (самопливом). Після занурення одного кінця у краплю рідини та наповнення, капіляр розміщують у пробірці, флаконі, фіксуючи у вертикальному положенні пробкою. У мікропіпетку рідину втягують за допомогою гумової груші, а потім переносять до пробірки малих розмірів, яка звужується до дна, та герметично закривають. Перевага піпеток перед капілярами полягає у можливості відбору останніми в'язких рідин.

Адсорбційний метод використовується для вилучення слідів запаху людини за допомогою адсорбенту – шматка ворсистого бавовняного тканини, яка і поглинає своєю поверхнею (адсорбує) сліди запаху з ймовірного об'єкта-носія.

3.6. Пакування мікрооб'єктів.

Мікрооб'єкти, які вилучаються, а також предмети-носії повинні бути упаковані з урахуванням таких *вимог*:

- упаковка повинна гарантувати збереження вилучених об'єктів, тобто виключати ризик втрати та пошкодження, навмисну або випадкову підміну розташованих в ній об'єктів, захищати їх від можливих забруднень, зовнішніх впливів, бути міцною та легкою;

- упаковка не повинна торкатись до ділянок об'єктів-носіїв, на яких розташовані мікрооб'єкти, щоб уникнути порушення локалізації та часткової їх втрати.

Предмети-носії пакують в тому вигляді, в якому вони були виявлені та вилучені, наприклад, ніж із відкритим лезом. Такі предмети затискають між аркушами фанери, закріплюють за допомогою розпірок, дрютяного каркасу в ящику. Плями захищають накладками з тканини, кальки, поліетилену. Великі об'єкти-носії загортають в аркуш цупкого паперу, розміщують у поліетиленові пакети. М'які предмети (одяг) складають у взаємно перпендикулярних напрямках або загортають у рулони, розмістивши їх перед цим між аркушами паперу. Якщо огляд предмета-носія відбувався над

огляду та його послідовність, визначає способи та засоби пошуку об'єктів (в залежності від природи та призначення), виконує фото- та відеозйомку, робить необхідні вимірювання для складання планів та схем без внесення змін в обстановку, то власне пошук речових доказів здійснюється на етапі детального огляду. Спочатку фіксується точне положення виявленого об'єкта по відношенню до інших у нерухомому стані, і лише після цього його можна переміщувати, перевертати, оглядати, вимірювати, фотографувати, але так, щоб не пошкодити. На заключному етапі огляду місця події спеціаліст пакує вилучені об'єкти, допомагає слідчому скласти протокол огляду, консультуючи його щодо специфічних термінів, які застосовуються при описі речових доказів і зразків, способів їх фіксації та вилучення, використаної криміналістичної техніки.

Саме на заключному етапі огляду місця події, перед пакуванням, проводиться попереднє дослідження виявлених об'єктів.

Попереднє дослідження належить до непроцесуальних дій, його результати мають оперативний характер, а висновки не є доказами по справі. Воно сприяє вирішенню низки важливих завдань, серед яких: доцільність порушення кримінальної справи; висунення, перевірка та уточнення оперативних і слідчих версій; визначення послідовності оперативно-розшукових та слідчих дій; необхідність проведення експертизи; отримання додаткових даних для розкриття і розслідування злочину; вироблення рекомендацій про способи, прийоми, методи та засоби вилучення, фіксації, пакування об'єктів-носіїв, про збереження об'єктів для проведення експертних досліджень; реалізація інформації при розкритті злочинів «за свіжими слідами».

Основними вимогами до проведення попереднього дослідження є використання простих і доступних неруйнівних методів, методик та засобів, забезпечення цілісності об'єктів дослідження, збереження їх властивостей. Результати зазначеного дослідження оформлюються у вигляді висновку спеціаліста. Іноді результатом попереднього дослідження є очевидні та безперечні висновки, і призначення експертизи може бути зайвим.

З метою виявлення розшукової та доказової інформації, носіями якої є вилучені об'єкти, необхідно здійснити глибоке та всебічне наукове дослідження з використанням спеціально розроблених методик, прийомів, технічних засобів. Процесуальною формою такого дослідження є проведення *експертизи*, яка являє собою третю стадію КДМРВ. Призначає експертизу слідчий, але при складанні постанови про призначення експертизи спеціаліст може допомогти формулювати питання, які необхідно вирішити, оскільки він має більший обсяг спеціальних знань відносно об'єктів дослідження, можливостей отримання криміналістично значущої інформації, притаманної цим об'єктам. Саме тому можна стверджувати, що до третьої стадії КДМРВ – експертного дослідження – спеціаліст може мати опосередковане відношення.

Ефективність експертного дослідження значною мірою залежить від правильності формулювання питань. Останнє визначається інтересами розслідування з одного боку і можливостями відповідної експертизи з іншого,

що знаходить своє відображення у завданнях, які вона вирішує. Отже, третій стадії – експертному дослідженню, як найважливішій стадії КДМРВ, необхідно приділити особливу увагу.

2.3. Предмет та завдання криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів.

Становлення криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів пов'язане з використанням комплексу складних аналітичних методів дослідження та накопиченням специфічної інформації про індивідуальні особливості об'єктів того чи іншого виду. Разом з тим в основу експертизи покладено досвід судово-хімічного дослідження речових доказів.

Судово-хімічна експертиза ґрунтувалась на даних хімічних наук, які озброювали дослідника відомостями про хімічні речовини та їх перетворення. Судово-хімічні дослідження дозволяли виявляти певні матеріали та речовини, визначати природу невідомих речовин, порівнювати об'єкти за складом. Працівники слідчих органів та судів орієнтувались на основні завдання судово-хімічної експертизи: визначення складу речовини, що досліджується, встановлення однорідності або неоднорідності матеріалу декількох зразків, а також назви, групової приналежності будь-якої речовини, виявлення отрути у залишках їжі, напоях, на тих чи інших предметах. Починаючи з 70-х років ХХ століття дослідження відповідних речових доказів проводиться в межах КЕМРВ, наукові основи якої сформулював В.С. Митрічев.

Реалізація системно-структурного підходу в дослідженні морфологічних та субстанціональних властивостей об'єктів і забезпечення методологічної одноманітності криміналістичного дослідження матеріалів та речовин певних видів обумовлює формування КЕМРВ як єдиного роду судової експертизи, в якому залежно від завершення розробок наукових основ і методик формуються окремі його види – експертиза об'єктів волокнистої природи, експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів та інші.

Предмет КЕМРВ складають фактичні дані та обставини події, які встановлюються на основі розроблених у криміналістиці теоретичних і методологічних засад дослідження матеріалів, речовин та виробів з використанням даних природничих і технічних наук.

Традиційно в КЕМРВ виділяють шість завдань:

- виявлення;
- класифікаційне;
- ідентифікаційне;
- діагностичне;
- ситуаційне;
- реставраційне.

Завдання виявлення передбачає встановлення наявності на об'єкті-носієві мікрооб'єктів певної природи на основі спеціальних експертних знань з використанням мікроаналітичної техніки. Виявлення мікрооб'єктів є самостійним експертним завданням тільки в тому випадку, коли вони не можуть бути виявлені, зафіксовані, вилучені та попередньо досліджені слідчим (судом), в тому числі із залученням спеціалістів. Іноді це завдання

об'єкта-носія з максимальним збереженням їх морфології. Для пом'якшення контакту металевого пінцета з крихким мікрооб'єктом (скло, часточка ЛФП) на його кінці натягують, наприклад, полімерну ізоляцію електричного дроту.

Адгезійний метод ґрунтується на прилипанні (адгезії) мікрооб'єктів до зволоженої або покритої спеціальними речовинами поверхні. Використовують *зволожені поролонову губку, серветки, ватні тампони*. Білу мікропористу поролонову губку розміром 5×10 см зберігають зволоженою у чистому поліетиленовому пакеті. Мікрооб'єкти вилучають, протираючи губкою поверхню об'єкта-носія. Складають губку робочою поверхнею всередину та повертають до пакету. Ще краще протирати ділянку по черзі двома губками. З цією ж метою можна використати чисті фланелєві, марлеві або паперові серветки, злегка зволожуючи один кінець та протираючи ним поверхню. Потім серветку варто загорнути всередину, перегинаючи кілька разів, та запакувати аналогічно губці. Окремі нашарування з об'єкта-носія можна «змити» зволоженим тампоном, після чого розмістити його у пробіріці або у поліетиленовому пакеті.

Вилучення мікрооб'єктів можна проводити не порушуючи порядку їх розташування за допомогою *липкої плівки* майже з будь-яких поверхонь, крім сипких речовин (наприклад, ґрунтів) та вологих об'єктів. Для цього відрізають шматок плівки потрібного розміру, знімають дублюючий шар, прикладають липким шаром до поверхні об'єкта-носія, злегка притискають, відокремлюють та закривають захисною плівкою (склом, поліетиленом). Пакують у конверт між двома аркушами картону. *Для збереження топографії плівкою необхідно покрити усю поверхню об'єкта-носія*. Якщо необхідно економити адгезійний матеріал або просто немає необхідності зберігати порядок розташування мікрооб'єктів, плівку послідовно притискають до різних ділянок об'єкта-носія до насичення, а потім також покривають захисним шаром. Недоліком зазначеного засобу є те, що липкий шар впливає на деякі речовини, змінюючи їх морфологію, склад, а отже і люмінесценцію, що ускладнює подальші дослідження. Найменші зміни викликають плівки «ПВХ» (ліпофоль), дактилоскопічна (чорна – для вилучення світлих мікрооб'єктів, прозора – для темних), «Картографічна», клейка стрічка «Прена», тому їх і рекомендується застосовувати.

Пневматичний метод ґрунтується на використанні потоку стиснутого повітря для вилучення мікрооб'єктів з великих поверхонь (підлога, сходи), з одягу потерпілого, важкодоступних ділянок (щілині підлоги, тріщини стін, отвори дверей) тощо. Застосовують аспіратори із спеціальною камерою чи касетою для збирання мікрооб'єктів або різні пилососи, зокрема мікропилососи на основі ручного фену, споряджені фільтром із синтетичної тканини розміром 10×10 см, який закріплюють між всмоктуючим патрубком шланга та насадкою, а після закінчення роботи знімають, обережно згортають забрудненнями всередину та пакують. Основним недоліком зазначеного методу є порушення порядку розташування мікрооб'єктів.

Електростатичний метод ґрунтується на властивості поверхні, що несе заряд статичної електрики, притягувати здатні електризуватись легкі мікрооб'єкти (волокна, волосся, полімерні матеріали, часточки ЛФП тощо).

не всі мікрооб'єкти можуть бути виявлені та якісно вилучені при проведенні слідчих дій за браком відповідних умов, технічних засобів та належної кваліфікації.

Вилученню підлягають не тільки ті об'єкти-носії, на яких були виявлені мікрооб'єкти, а й ті, на яких є реальна ймовірність їх наявності.

Мікрооб'єкти вилучають без об'єкта-носія, якщо:

- мікрооб'єкти знаходяться на поверхні великої площі (на підлозі, килимі, дорожньому полотні);
- мікрооб'єкти недостатньо закріплені (скло, ґрунтові нашарування);
- об'єкт-носієм має значні розміри або становить велику цінність для його власника (автомобіль);
- об'єкт-носієм одразу після огляду вилучити неможливо, а на час вилучення мікрооб'єкти, що знаходяться на ньому, можуть бути втрачені (одяг потерпілого, якого відправляють до лікарні);
- мікрооб'єкти знаходяться у важкодоступних місцях (щілинах);
- внаслідок притаманних мікрооб'єктам властивостей можлива їх втрата, якій запобігає герметизація (газоподібні речовини, летючі рідини).

Вилучення мікрооб'єктів ускладнюється через *міцний (щільний) контактний зв'язок* з об'єктом-носієм (плями, мазки). У такому разі необхідно вирізати *фрагмент підкладки* разом з мікрооб'єктом або демонтувати відповідну деталь, а якщо і це зробити неможливо, необхідно виконати *зріз* (аж до підкладки, тобто поверхні об'єкта-носія, намагаючись повністю відокремити нашарування), *зіскоб* або *змив* (в залежності від ситуації). В останніх трьох випадках поряд із нашаруванням відбираються так звані *контрольні зразки* – зрізи, зіскоби, змиви матеріалу поверхні об'єкта-носія. Це пояснюється тим, що при відокремленні нашарування до нього можуть потрапити мікрочастки матеріалу підкладки, що в подальшому ускладнює або унеможливує процес ідентифікації. Контрольні зразки дають можливість експерту пояснити наявність чужорідних забруднень у речовому доказі та їх відсутність у об'єкта ідентифікації.

Під час вилучення мікрооб'єктів необхідно пам'ятати також про необхідність відбору *порівняльних зразків* від імовірних об'єктів-джерел мікрооб'єктів у разі, якщо саме джерело вилучити неможливо або недоцільно.

Для вилучення мікрооб'єктів застосовують такі методи:

- механічний;
- адгезійний;
- пневматичний;
- електростатичний;
- магнітний;
- капілярний;
- вакуумний;
- адсорбційний.

Механічний метод є універсальним, в разі необхідності вилучення одиничних мікрооб'єктів. Використовують пінцети, скальпелі, спеціальні ножі (хірургічні), леза безпечної бритви, препарувальні голки, щіточки, сухі ватні тампони, марлеві серветки. Мікрооб'єкти необхідно відокремлювати від

трактують як встановлення найменування, походження та призначення наданого на експертизу об'єкта.

Класифікаційне завдання в КЕМРВ передбачає встановлення приналежності об'єкта до певної множини (класу, роду, виду, групи).

Під встановленням *родової приналежності* розуміють віднесення об'єкта до конкретної множини у відповідності до прийнятої в тій чи іншій галузі науки, техніки, промислового виробництва, товаро- та матеріалознавстві класифікації, а також до такої, що є загальноприйнятою в побуті і використовується в теорії та практиці КЕМРВ. Може бути як самостійним завданням КЕМРВ, так і проміжним етапом ідентифікаційного дослідження. При вирішенні такого завдання клас, до якого належить (чи не належить) об'єкт, найчастіше заданий наперед слідчим (судом), оскільки його встановлення має певне значення для розслідуваної справи. Так, наприклад, за призначенням досліджуваного осколка віднесений до світлотехнічного скла (конкретний рід матеріалу) або частин фарного розсіювача (конкретний рід виробу). Очевидно, що для визначення родової приналежності об'єктів КЕМРВ необхідно вивчати та систематизувати рецептурно-технологічні дані з найрізноманітніших галузей матеріалознавства і товарознавства.

Встановленням *групової приналежності* називається віднесення об'єкта до множини йому подібних за ознаками спільності походження або умов існування. Наприклад, однотипні та однокольорові лакофарбові покриття автомобілів можна диференціювати за ступенем і характером їх руйнування під дією зовнішніх чинників, за наявністю на їх поверхні певного роду забруднень тощо. Дійсно, зазначені особливості обумовлені спільними умовами експлуатації однорідних пофарбованих предметів, що і дозволяє об'єднати їх в одну групу.

Але спільну групову приналежність можуть мати не тільки однорідні, а й різnorідні об'єкти. Наприклад, фарби, інструменти та інші предмети деякий час зберігались в одному приміщенні, де і отримали певні забруднення, а тому можна стверджувати, що у них з'явилися особливості групи предметів із спільними експлуатаційними ознаками.

Спільна групову приналежність може бути встановлена у виробів, які були виготовлені за допомогою одних інструментів (пристосувань), з одних матеріалів, а також віднесених до однієї партії. Очевидно, що більше доказове значення має встановлення спільної групової приналежності у порівнянні з родовою.

Особливу цінність має факт такої групової приналежності, коли виділення групи відбувається на підставі ознак, пов'язаних з обставинами розслідуваної справи. Наприклад, відомо, що звинувачуваний працює на підприємстві, яке використовує олов'яно-свинцевий припій певної марки, а зразки шроту, вилученого з місця події та у звинувачуваного, виготовлені зі сплаву саме цієї марки.

Ідентифікаційне завдання в КЕМРВ – це встановлення індивідуально-конкретної totoжності об'єкта або наближення до нього на рівні роду, групи різного обсягу. Ідентифікаційні завдання в КЕМРВ спрямовані на встановлення факту належності частин (об'ємів, мас) речовини або матеріалу

індивідуально-конкретному об'єкту (об'єму, масі), факту походження слідів, які утворені речовиною (матеріалом) в результаті конкретного механізму слідоутворення, певного джерела походження, спільної родової (групової) приналежності порівнюваних об'єктів.

Ідентифікація здійснюється шляхом вивчення та порівняння ознак об'єктів, які називають ідентифікаційними. Принципова відмінність класифікаційного та ідентифікаційного завдання полягає в тому, що при вирішенні першого достатньо визначити лише так звані загальні ознаки об'єкта, які обов'язково повторюються у об'єктів певного роду, групи, а для вирішення другого необхідна наявність так званих індивідуальних (особливих, окремих) ознак, що і дозволяє «впізнати» конкретний об'єкт. Крім того, необхідна наявність двох об'єктів, що порівнюються.

Доказове значення результатів ідентифікаційного криміналістичного дослідження визначається виявленням співпадаючих ознак об'єктів, які є стійкими, суттєвими та утворюють індивідуальну сукупність. На жаль, в процесі ідентифікації матеріалів та речовин найчастіше доводиться обмежуватись встановленням спільної родової (групової) приналежності.

Необхідно зазначити, що можливість ототожнення будь-якого комплексу об'єктів виявляється значно більшою, ніж кожної його складової окремо. Це пояснюється тим, що кожен компонент цього комплексу може і не мати індивідуальних (окремих) ознак, але у комплексі неповторна композиція (сукупність) загальних ознак безумовно його індивідуалізує і таке поєднання стає унікальним. Наприклад, у виявлених на місці ДТП часточок лакофарбового покриття, скла, пластмаси, нафтопродуктів, ґрунту, які відокремились в момент удару від автомобіля, були виявлені лише загальні ознаки, але доказове значення утвореного комплексу об'єктів цілком очевидне.

Діагностичне завдання в КЕМРВ передбачає дослідження властивостей та стану об'єкта, суттєвих для встановлення обставин розслідуваної події, а також причин та часу їх зміни. Наприклад, при дослідженні пошкодженої тканини можна визначити вид джерела пошкодження (висока температура, концентрована кислота тощо).

Ситуаційне завдання в КЕМРВ передбачає встановлення факту та механізму взаємодії об'єктів як елементів матеріальної обстановки розслідуваної події. Це завдання є одним з основних у КЕМРВ. Саме зв'язки, що виникають під час взаємодії матеріальних тіл між собою та речовою обстановкою, завдяки властивості цілковитого (взаємного) відображення, акумулюють у матеріальних слідах злочину різнобічну інформацію як про властивості об'єктів, що контактували, так і про умови самого процесу взаємодії. Наприклад, при насильницьких злочинах відбувається обмін волокнами одягу потерпілого та злочинця, але у разі нападу на жертву заду волокна одягу злочинця локалізуються на спині та плечах потерпілого, а волокна одягу потерпілого – спереду та на рукавах одягу злочинця.

Реставраційне завдання в КЕМРВ – це встановлення суттєвих ознак, які були раніше притаманні об'єкту та змінились під дією зовнішніх та внутрішніх чинників. Таке специфічне завдання виникло в результаті

кількості мікрооб'єктів. Фотозйомка окремих мікрооб'єктів найчастіше не проводиться зважаючи на складність процесу, хоча сучасна техніка дозволяє ефективно фіксувати і одиничні мікрооб'єкти. І хоча у більшості випадків зазначені знімки не мають доказового значення, проте їх криміналістична значущість сумнівів не викликає.

Для фіксації характеру розташування мікрооб'єктів на предметах обстановки місця події доцільно використовувати *схеми*. Виявлені за допомогою лупи мікрооб'єкти можна *намалювати*.

При вилученні мікрооб'єктів разом з об'єктом-носієм, необхідно показати його понятим та звернути їх увагу на наявні мікрооб'єкти (можна за допомогою оптичних приладів). Якщо наявність мікрооб'єктів тільки припускається, понятим роз'яснюють мотиви вилучення об'єкта-носія. Вони повинні бути присутніми при пакуванні об'єктів-носіїв та засвідчити цей факт своїми підписами під пояснювальним написом на упаковці. Мікрооб'єкти, вилучені без об'єкта-носія, демонструються понятим на місці їх виявлення, а потім у процесі їх пакування. Місця локалізації мікрооб'єктів на об'єкті-носії можна позначити олівцем, нитками, фломастером, обов'язково зазначивши це у протоколі, щоб експерт не сприйняв позначки як чужорідні забруднення.

Для *механічного закріплення* мікрооб'єктів на об'єкті-носії рекомендується покривати місця їх локалізації шматком білої неворсистої тканини (капронової, шовкової, бавовняної), яку по краях закріплюють нитками, шпильками, або замість тканини використати целофан, поліетилен, кальку, які приклеюють по периметру до об'єкта-носія липкою стрічкою. Іноді доцільно використовувати аерозольне розпилення фіксатора (наприклад, лак для волосся).

Очевидно, що фіксація (або закріплення) речових доказів має процесуальний та науково-технічний аспекти.

Процесуальний аспект фіксації передбачає *закріплення факту* виявлення та вилучення мікрооб'єктів, що обумовлює надання їм статусу речового доказу. Процесуальна фіксація полягає у складанні протоколу слідчої дії, під час якої були виявлені та вилучені мікрооб'єкти. Протокол повинен включати описання дій, засобів, методів виявлення та вилучення мікрооб'єктів, місць їх виявлення, засобів та методів їх вилучення, пакування, зберігання. До протоколу крім самих мікрооб'єктів або предметів, на яких вони знаходяться, додають знімки, малюнки, схеми.

Науково-технічний аспект фіксації означає *конкретні маніпуляції* з мікрооб'єктами з метою збереження їх зовнішнього вигляду, місця виявлення та інших суттєвих для справи показників, а також для тривалого зберігання їх властивостей, важливих для доказування по справі.

Після фіксації переходять до вилучення мікрооб'єктів.

3.5. Вилучення мікрооб'єктів.

Мікрооб'єкти рекомендується *вилучати разом з об'єктом-носієм*, оскільки тільки в цьому випадку можна зберегти порядок їх розташування на ньому, що може бути важливим для з'ясування обставин справи. Крім того,

достатньо сильним, природним або штучним (лампи денного світла, ліхтарі, освітлювачі). Застосовують різні *прийоми освітлення* об'єктів-носіїв – змінне (ковзне), рефлексне, вертикальне безтіньове. Для зміни напрямку використовують дзеркало, екрани, які відбивають промені (аркуш білого паперу);

– проводити *огляд в різних ділянках спектра*: ультрафіолетовій, видимій та інфрачервоній. Для спостереження видимої люмінесценції деяких мікрооб'єктів (волокон, ЛФП, ПММ, слини тощо) використовують стаціонарні і пересувні джерела *ультрафіолетових променів (УФП)*, а для виявлення темних мікрооб'єктів на темному фоні (протекторна гума, кам'яне вугілля, сажа, порошок, метали) – джерела *інфрачервоних променів (ІЧП)* і огляд проводять за допомогою електронно-оптичного перетворювача (ЕОП);

– користуватись *засобами оптичного збільшення* (різної кратності лупи, біноклярна та телескопічна лупи з підсвіткою, мікроскопи).

Виявлені мікрооб'єкти необхідно зафіксувати.

3.4. Фіксація мікрооб'єктів.

Для фіксації виявлених мікрооб'єктів існують протокольна форма та технічні методи.

Протокольна форма фіксації об'єктів процесуально оформлює фактичні дані і в подальшому є засобом доказування (ст. 65 КПК України). У протоколі слідчої дії необхідно зазначити:

– об'єкт, на якому знаходяться чужорідні мікрооб'єкти, його координати відносно стійких орієнтирів;

– локалізацію мікрооб'єктів на об'єкті-носії;

– характер закріплення мікрооб'єктів на об'єкті-носії (мають міцне зчеплення, вільно розташовані на поверхні, просочують матеріал об'єкта-носія);

– імовірну природу мікрооб'єкта (на що схожий об'єкт за зовнішнім виглядом – формою, запахом), його точну або приблизну кількість, стан;

– форму та приблизні розміри нашарування або окремих часток.

Для описання форми мікрооб'єктів необхідно використовувати поняття з геометрії (наприклад, «нашарування має форму рівностороннього трикутника з розмірами сторін 3 мм» або «частка лакофарбового покриття подібна до еліпса довжиною 2 мм та шириною 0,5 мм»). Зауважимо, що торкатись вимірювальними інструментами до об'єктів не рекомендується. Необхідно користуватись *криміналістичним визначником кольору*. Якщо відчувається запах, варто зазначити, запах якої з відомих речовин він нагадує. При описанні поверхні мікрооб'єкта треба зазначити, рівна вона чи вигнута, гладенька чи шершава, блискуча чи матова, суха чи волога, пропускає світло чи ні тощо. Визначається також агрегатний стан мікрооб'єкта.

До *технічних методів фіксації* відносять фото- та відеозйомку, виготовлення схем, малюнків та механічне закріплення мікрооб'єктів на об'єкті-носії.

Можливості *фотографічної фіксації* виявлених мікрооб'єктів обмежені. Як правило, фотографують лише об'єкти-носії, а також локалізацію значної

необхідності дослідження об'єктів, які значно змінюються з часом.

Взагалі матеріали та речовини суттєво відрізняються за ступенем стійкості притаманних їм ідентифікаційних ознак. Зазначена стійкість багато в чому обумовлюється природою субстанції та характером її взаємодії з оточуючим середовищем. Дійсно, склад кераміки з часом майже не змінюється, проте склад світлих нафтопродуктів (наприклад, бензину) за рахунок летючості їх компонентів (вуглеводнів) змінюється дуже швидко. Систематизація рецептурно-технологічних даних, безпосереднє вивчення технологічних процесів виготовлення відповідних об'єктів, залежності зміни складу їх матеріалів (речовин) від часу, температури тощо сприяє встановленню складу, який мав об'єкт дослідження у певний момент часу і за конкретних умов. Отже, в результаті вирішення реставраційного завдання відбувається уявне відтворення (реконструкція) початкового стану об'єкта в разі його видозміни.

2.4. Етапи криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів.

Експертне дослідження матеріалів, речовин та виробів має чотири найважливіших етапи:

– *підготовчий*, який включає вивчення наданих матеріалів, з'ясування сутності поставленого перед експертизою завдання, визначення достатності наявних матеріалів, окреслення загальної схеми дослідження, постановку окремих завдань, які вирішуються кожним експертом;

– *аналітичний*, який передбачає виявлення властивостей об'єктів дослідження шляхом застосування різних методів та засобів;

– *порівняльний*, на якому проводиться співставлення об'єктів та визначення характеру зв'язків, що існують між ними;

– *заключний*, який складається з оцінки результатів, виділення підстав для висновків та формулювання відповідей на поставлені питання (висновків).

Отже, КЕМРВ завершується *висновками*, які, як правило, бувають в одній із таких форм:

– *категоричне (позитивне чи негативне)* вирішення питання в повному обсязі;

– *категоричне позитивне часткове* вирішення питання (*ймовірний висновок*) з обґрунтуванням неможливості його вирішення у повному обсязі (усі виявлені характеристики порівнюваних об'єктів співпадають, але їх недостатньо для категоричного позитивного вирішення в повному обсязі. В цьому випадку замість ототожнення може бути визначена спільна родова або групова приналежність);

– висновок про *непридатність* об'єктів для вирішення поставленого питання (наприклад, непридатність речових доказів для встановлення факту контактної взаємодії через відсутність ознак механізму взаємодії);

– повідомлення про *неможливість* вирішення питання із детальним обґрунтуванням причин.

2.5. Класифікація об'єктів криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.

Об'єктами КЕМРВ є матеріальні носії криміналістично значущої інформації. Їх можна класифікувати за різними підставами.

За *фізичною злитістю* об'єкти КЕМРВ поділяють на одиничні (окремі тіла) та множинні (сукупності тіл). В свою чергу серед *одиничних об'єктів* виділяють *прості* (монолітні, розчленування яких супроводжується порушенням фізичної цілісності, наприклад, гребінець) та *складні* (складаються із частин, які роз'єднуються та замінюються, наприклад, авторучка, пістолет, автомобіль тощо). *Множинний об'єкт* – це сукупність предметів, які не знаходяться в стані фізичної злитності, але об'єднані спільним кримінальним призначенням, а також утворені випадково, кожен з яких є носієм криміналістично значущої інформації. В першому випадку це костюм, сервіз, в другому – сукупність предметів одягу конкретної особи або суміш цвяхів, шурупів, гвинтів, які зберігаються в одному місці.

За *агрегатним станом* виділяють газоподібні, рідкі та тверді об'єкти. Агрегатний стан речовини – це стан, що визначається ступенем її фізичної організації, який зростає в ряду газ, рідина, тверде тіло та залежить від зовнішніх умов (тиск, температура тощо). Перехід речовини з одного агрегатного стану в інший пов'язаний зі зміною її структури (наприклад, пар-вода-лід).

Газ – агрегатний стан речовини, при якому її частки (молекули або атоми) вільно рухаються в об'ємі, який значно перевищує об'єм самих часток, тобто розподілені у просторі випадково. При нормальних умовах (0°C та тиск 1,01325×10⁵ Па) у газоподібному стані знаходяться кисень, азот, метан тощо.

Рідина – це агрегатний стан речовини, який є проміжним між газоподібним та твердим, при якому її частки (атоми або молекули) обмежено рухливі та утворюють структури «ближнього порядку». Може існувати у вигляді індивідуальних рідин та рідких розчинів (розчинена речовина в розчиннику). Важливою характеристикою рідкого тіла є здатність текти. Вона може бути рухливою (вода, бензин) та в'язкою (клей, мед).

Тверде тіло – вид агрегатного стану речовини. Це матеріальне тіло, яке зберігає власну морфологію за рахунок внутрішньої взаємодії часток, що його утворюють (атомів або молекул). Виділяють тверді *кристалічні* тіла, в яких розташування часток чітко упорядковано (наприклад, метали), та *аморфні* тверді тіла із неупорядкованою внутрішньою структурою (наприклад, скло, тверді полімери). Можуть бути *крихкими* або *пластичними*. Різновидом твердого є *сипке* (*сипуче*) тіло – матеріальне утворення, що має нестійку зовнішню форму та являє собою сукупність мікротіл, кожне з яких не є носієм криміналістично значущої інформації. Може складатись як з однорідних (круп), так і різнорідних (пісок) мікротіл.

Ідентифікувати можна не тільки об'єкти зі стійкою зовнішньою будовою, а й рідкі, сипкі та газоподібні, якщо вони будуть *просторово обмежені* і мати конкретний об'єм (кількість).

За *походженням* виділяють *природні* та *хімічні* об'єкти, за *складом* – *органічні* та *неорганічні*.

нової галузі криміналістики – *судової мікрології*.

3.3. Виявлення мікрооб'єктів.

Успішному виявленню мікрооб'єктів сприяє глибокий *аналіз обставин справи*. Необхідно уявити або визначити:

- як розвивалась подія, які її етапи та їх послідовність;
- які матеріальні об'єкти потрапили до сфери діяльності злочинця;
- яка роль належала кожному об'єкту у даній події;
- як пересувався злочинець до місця події, що заважало йому пересуватись, як він подолав перешкоду і що використав для цього;
- які сліди залишив злочинець на місці події;
- які сліди перебування на місці події залишилися на тілі, одязі та взутті злочинця.

Необхідно пам'ятати про *типові носії мікрооб'єктів*, якими є:

- одяг, взуття, тіло злочинця та потерпілого, а також предмети, які їм належали (гребінець, недопалок, жувальна гумка тощо);
- знаряддя та механізми, якими наносились пошкодження потерпілому (ніж, ломик, транспортний засіб);
- знаряддя зламу, за допомогою яких долались перешкоди, і самі перешкоди;
- предмети злочинного посягання.

На тілі людини мікрооб'єкти зазвичай виявляють на руках, у місцях нанесення травм, у волоссі, вушних раковинах тощо. На знарядді та інструментах мікрооб'єкти локалізуються на робочих частинах, особливо затримуючись у пазах, заглибленнях, у місцях з'єднання деталей. На перешкодах у місцях пошкоджень закріплюються мікрооб'єкти, що відокремились від знаряддя зламу, одягу злочинця. Носіями мікрооб'єктів при ДТП найчастіше є одяг потерпілого, ділянка дорожнього покриття та транспортний засіб (бампер, капот, крила, передній та задній мости, колеса автомобіля). Особливо уважно варто оглядати предмети, які злочинець пересував, зламавав, відчиняв.

Пошук мікрооб'єктів проводиться з дотриманням методичних рекомендацій, розроблених у криміналістичній техніці:

- максимальна *оперативність*, тобто наближення огляду до моменту одержання повідомлення про подію;
- дотримання *запобіжних заходів*, які виключають внесення додаткових забруднень на об'єкти-носії, втрату мікрооб'єктів, порушення порядку їх розташування (зокрема, робота виконується у спеціальному одязі з неворсистих тканин, бахілах, шапочках, гумових рукавичках, огляд об'єктів-носіїв – на поліетиленових або (краще) на паперових скатертинах);
- проведення огляду з використанням відповідних *засобів криміналістичної техніки*;
- *неприпустимість експериментальних або випадкових контактів* об'єктів, на яких є чи можуть бути мікрооб'єкти.

У процесі пошуку мікрооб'єктів необхідно:

- застосовувати *оптимальні умови освітлення*. Світло повинно бути

наявності саме цих об'єктів, ніж видимих. Це пояснюється тим, що *злочинець не може візуально їх контролювати*, отже він позбавлений можливості їх прибрати або знищити.

Мікрооб'єкти, які були зафіксовані у протоколі, пройшли експертизу та повернулись до слідчого, можуть виступати як *речові докази*. Але внаслідок того, що вони невидимі або слабовидимі неозброєним оком, їх виявлення та фіксація традиційними процесуальними способами ускладнене або взагалі неможливе (зокрема, у разі відсутності свідчень понятих). Тоді інформація, отримана при дослідженні мікрооб'єктів, має оперативно-тактичне значення, тобто може використовуватись для висунення версій, планування подальших напрямів розслідування, вжиття заходів для розшуку злочинця.

В окремих випадках виявлення мікрооб'єктів може бути і самостійним завданням експертизи.

Вивчення ознак та властивостей мікрооб'єкта *сприяє*:

- встановленню ознак зовнішності суб'єктів злочину – злочинця та потерпілого (за волоссям, помадою, лаком для нігтів, волокнами одягу тощо);
- встановленню професійних ознак учасників події, звичок, роду занять (за ошурками, фарбою, мастилами, хімікатами, тютюном, будівельними матеріалами тощо);
- проведенню ідентифікації різних об'єктів, причетних до події. Це завдання можна вирішити або при встановленні факту походження мікрооб'єктів від об'єкта ідентифікації, або за наявності висновку про контактну взаємодію об'єктів;
 - власне встановленню факту контактної взаємодії (ФКВ);
 - встановленню місця вчинення злочину;
 - встановленню факту інсценування (або неправдивих свідчень) у разі відсутності мікрооб'єктів там, де вони повинні бути виявлені (наприклад, замок перепиляний, а ошурків немає).

Дуже важливо пам'ятати про *недоліки* мікрооб'єктів, які ускладнюють криміналістичну оцінку притаманних їм ознак та властивостей:

- забрудненість чужорідними речовинами;
- схильність до зміни властивостей, причому тим більше, чим менше їх маса (об'єм) або товщина;
- летючість, тобто властивість піддаватись переносу, виносу, струшуванню, розлітатись на великі відстані як під час відокремлення від об'єкта (наприклад, осколки скла), так і згодом (волокна тощо);
- відмінність за кольором прозорих мікрооб'єктів та відповідного об'єкта-джерела (скло, пластмаси);
- відсутність деяких властивостей, притаманних об'єкту-джерелу (наприклад, в момент удару від автомобіля відокремлюються частки лакофарбового покриття тільки верхнього шару).

Особливості мікрооб'єктів зумовили створення спеціальних методик їх пошуку, виявлення, фіксації, вилучення та пакування, технічних засобів для роботи з ними при проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, методичних рекомендацій щодо попереднього та експертного дослідження, використання при розслідуванні злочинів, що стало підставою для розробки

Особливою значущістю характеризується класифікація об'єктів КЕМРВ за кількістю *матеріальної субстанції*, коли їх поділяють на макро-, мега- та мікрооб'єкти.

Макрооб'єкт – об'єкт експертизи, наданий у кількості, достатній для повної реалізації методики КЕМРВ конкретного виду на сучасному рівні її розвитку, не потребує застосування мікроскопічних методів для його виявлення.

Мегаоб'єкт – об'єкт експертного дослідження, значна кількість (обсяг або розмір) якого не дозволяє провести безпосереднє його дослідження. Властивості такого об'єкта вивчають за *зразками* (пробами).

Мікрооб'єкт – об'єкт експертного дослідження, невидимий або слабовидимий неозброєним оком, існує в кількості, що потребує для його виявлення та дослідження із застосуванням спеціальних методів мікроаналізу.

За *природою та призначенням* виділяють такі об'єкти КЕМРВ:

- волокнисті матеріали та вироби з них;
- лакофарбові матеріали та покриття;
- нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали;
- метали, сплави та вироби з них;
- скло, кераміка та вироби з них;
- пластмаси, гуми та вироби з них;
- наркотичні засоби та інші.

Саме останній принцип класифікації об'єктів покладено в основу при формуванні окремих видів КЕМРВ. Зважаючи на те, що коло об'єктів даної експертизи значно ширше, можна із впевненістю прогнозувати формування нових видів КЕМРВ.

Отже, розглядаючи криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів як багатостадійний процес пізнання цих об'єктів, виділяємо функції *спеціаліста* щодо їх виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження, і *експерта*, який в залежності від характеру необхідної інформації може вирішити шість завдань: виявлення, класифікаційне, ідентифікаційне, діагностичне, ситуаційне та реставраційне.

РОЗДІЛ 3

ПОНЯТТЯ МІКРООБ'ЄКТІВ ТА ОСНОВНІ ПРАВИЛА РОБОТИ З НИМИ

Мікрооб'єкти не являють собою відкриття останнього часу, інтерес до них виявлявся давно. Багато хто з фахівців вказував на важливість їх використання у розслідуванні злочинів. Так, про значення дослідження пилу писали Г. Грос та Л. Локар. А. Вейнгарт рекомендував під час огляду трупа звертати увагу на бруд під нігтями, часточки рослин, ґрунту та інші речовини, які можуть опинитись на тілі убитого. Ще більш широкий перелік мікрооб'єктів, що мають криміналістичне значення (часточки фарби, іржі, металу, волокна, попіл тощо), наводили А. Свенсон та О. Вендель. Одне з перших досліджень, пов'язаних із виявленням та фіксацією мікрослідів при розслідуванні злочинів, було здійснено у Швейцарії М. Фрей-Зульпером (1951 р.). Значний інтерес до проблеми мікрооб'єктів виявляли криміналісти Угорщини (І. Кертес, 1973 р., Л. Лейстнер, 1973 р.), Німеччини (К.Д. Поль, 1981 р.), Польщі (З. Берначик, А. Шухник, 1982 р.). в Радянському Союзі дослідженням мікрооб'єктів займалися М.А. Селіванов (1975 р.), В.І. Шиканов (1974 р.), І.Ф. Крилов (1976 р.), Г.Л. Грановський (1976 р.), Д.А. Турчин та М.Б. Вандер (1976-1984 рр.), А.І. Дворкін (1975-1984 рр.), Т.Ф. Одиночкіна (1988 р.) та інші.

Завдяки сучасним методам та засобам виявлення, вилучення і дослідження, мікрооб'єкти з кожним роком набувають усе більшого значення в отриманні розшукової та доказової інформації. Практика свідчить, що мікрооб'єкти найчастіше використовуються при розслідуванні вбивств, зґвалтувань, розбійних нападів, грабежів, крадіжок, ДТП та інших видів злочинів.

На жаль, на місцях подій і досі вилучається мало мікрооб'єктів, їх роль у розкритті злочинів ще явно недооцінюється. У роботі з мікрооб'єктами необхідно відзначити такі недоліки:

- надто слабо пропагуються можливості використання мікрооб'єктів серед слідчих та оперативних працівників;
- у деяких випадках незадовільно поставлена справа їх навчання прийомам та методам виявлення і вилучення мікрооб'єктів на місці події;
- не завжди належну кмітливість, ініціативу та творчість виявляють у цій роботі спеціалісти;
- недостатньо вивчається та впроваджується в практику зарубіжний досвід використання мікрооб'єктів.

Суттєвим недоліком є і відсутність на місцях спеціальних засобів для роботи з мікрооб'єктами при проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Для виявлення мікрооб'єктів доцільно запрошувати досвідчених осіб, які мають відповідні знання, технічні засоби та навички – співробітників підрозділів експертної служби МВС України. Завдяки спеціальній підготовці, зокрема в галузі КДМРВ, зазначені фахівці знають ознаки та властивості

мікрооб'єктів різної природи, мають можливість запобігти їх небажаним змінам, вміють виявляти та вилучати мікрооб'єкти, проводити їх попереднє дослідження, використовувати отриману інформацію для надання допомоги слідчому у висуванні оперативних та розшукових версій, у формулюванні питань до постанови про призначення відповідної експертизи.

Необхідно зазначити, що за статистикою експертиза мікрооб'єктів є однією з найефективніших: якщо встановленню особи злочинця сприяють 63,9% зазначених експертиз, то при виконанні трасологічних експертиз цей показник становить 33,3%.

3.1. Поняття та класифікація мікрооб'єктів.

Мікрооб'єкти – це матеріальні утворення, пов'язані з подією злочину, які внаслідок малих розмірів (маси) *невидимі або слабовидимі неозброєним оком*.

Найбільш вичерпну класифікацію мікрооб'єктів запропонував Вандер М.Б.:

- за формою матеріального прояву (окремі фізичні тіла, яким притаманна відносно стійка форма, сипкі речовини, рідини);
- за безпосереднім джерелом походження (природного походження, значною мірою оброблені або штучно створені людиною);
- за видом об'єкта, що залишає слід, та його контактного зв'язку з об'єктом-носієм (мікросліди та мікрочастки).

Мікрослід – невидима або слабовидима неозброєним оком мікрокількість об'єкта, яка знаходиться у *цільному контактному зв'язку* з предметом-носієм (з його поверхнею – *мікрослід-нашарування*, при проникненні вглиб підкладки – *мікрослід-просочення*). Для мікрослідів характерна нестійка зовнішня форма.

Мікрочастка – невидима або слабовидима неозброєним оком мікрокількість об'єкта, яка *не має міцного зв'язку* з предметом-носієм (на його поверхні – *мікрочастки-нашарування*, у масі – *мікрочастки-включення*). Мікрочастки мають стійкі просторові межі.

Поділ мікрооб'єктів на мікросліди та мікрочастки є умовним: при зміні обставин мікрочастка-нашарування може перетворитись на мікрослід-нашарування і навпаки. Тому доцільно використовувати універсальний термін «мікрооб'єкт» та додатково зазначати характер його контактного зв'язку з об'єктом-носієм.

Очевидно, що окремі матеріальні об'єкти – люди, тварини, рослини, предмети та їх частини, є або об'єктами-носіями, або об'єктами-джерелами мікрооб'єктів. *Об'єкти-носії* – це об'єкти, на яких розташовані чужорідні мікрооб'єкти, які їм не належать. *Об'єкти-джерела* – це об'єкти, з якими конкретні мікрооб'єкти склали або складають єдине ціле. Цей поділ має важливе значення, оскільки встановлення джерела мікрооб'єктів нерідко спричиняє встановлення злочинця, його жертви, залучених до події злочину предметів.

3.2. Значення мікрооб'єктів.

Можна стверджувати, що мікрооб'єкти мають велике значення для розслідування злочинів, оскільки завжди існує набагато більша ймовірність